శ్రీరస్తు.

అథేదమారభ్యతే మిత్రసంప్రాప్తిర్నామద్వితీయం తంత్రం.

తస్యాయమాద్యశ్శ్లోకః

అసాధనా అపి ప్రాజ్ఞా బుద్ధిమంతో బహుశ్రుతాః
సాధయంత్యాశు కార్యాణి కాకాఖుమృగకూర్మవత్ ॥౧॥

తద్యథానుశ్రూయతే- అస్తి దాక్షిణాత్యే జనపదే మహిలారోప్యం నామ నగరం - తస్య నాతిదూరస్థో మహానుచ్ఛ్రాయవాన్ నానావిహంగోపభుక్తఫలః కీటావృతకోటరచ్ఛాయాశ్వాసితపథికజనో మహాన్న్యగ్రోధపాదపోస్తి. యుక్తమథవా ప్రోక్తంచ॥

ఛాయాసుప్తమృగస్సకుంతనివహైర్విష్వగ్విలుప్తచ్ఛదః
కీటైరావృతకోటరః కపికులైః స్కంధేకృతప్రశ్రయః ।
విస్రబ్ధో మధుపైర్నిపీతకుసుమః శ్లాఘ్యస్స ఏవ ద్రుమః
సర్వాంగైర్బహుసత్త్వసంగసుఖదో భూతార్థభూతోపరః ॥౨॥

తత్ర చ॥ లఘుపతనకో నామ వాయసః ప్రతివసతిస్మ - స కదాచిత్ ప్రాణయాత్రార్థం పురముద్దిశ్య ప్రచలితో యావత్పశ్యతి తావజ్జాలహస్తోతికృష్ణతనుః స్ఫుటితచరణ ఊర్ధ్వకేశో యమకింకరాకారో లుబ్ధకస్సమ్ముఖో బభూవ. అథ తం దృష్ట్వా శంకితమనా వ్యచింతయత్ - అయం దురాత్మాద్య మదాశ్రయవటపాదపసమ్ముఖో గచ్ఛతి- తన్న జ్ఞాయతే కిమద్య వటనివాసినాం విహంగమానాం సంక్షయో భవిష్యతి న వా - ఏవం బహువిధం విచింత్య తత్క్షణాన్నివృత్య తమేవ వటపాదపం గత్వా తాన్ సర్వాన్ విహంగమాన్ ప్రోవాచ - భో అయం దురాత్మా లుబ్ధకో జాలతండులహస్తః - సమభ్యేతి॥ తత్సర్వథా తస్య న విశ్వసనీయం - ఏష జాలం ప్రసార్య తండులాన్ ప్రక్షేప్స్యతి- తే తండులా భవద్భిస్సర్వైరపి కాలకూటసదృశా ద్రష్టవ్యాః - ఏవం వదతస్తస్య స లుబ్ధకస్తత్ర వటతల ఆగత్య తజ్జాలం ప్రసార్య సింధువారసదృశాంస్తండులాన్ ప్రక్షిప్య నాతిదూరం గత్వా నిభృతం స్థితః - అథ యే తత్ర

పక్షిణః స్థితాస్తే లఘుపతనకవాక్యాగ్రహశయా నివారితాస్తాంస్తండులాన్ హాలాహలామివ పశ్యమానాస్తస్థుః - అత్రాంతరే చిత్రగ్రీవో నామ కపోతరాజః సహస్రపరివారః ప్రాణయాత్రార్థం పరిభ్రమంస్తాంస్తండులాన్ దూరతోఽపశ్యత్ అథ లఘుపతనకేన నివార్యమాణోఽపి జిహ్వాలౌల్యాత్ భక్షణార్థమపతత్ సపరివారో నిబద్ధశ్చ - అథవా సాధ్విదముచ్యతే॥

జిహ్వాలౌల్యప్రసక్తానాం జలమధ్యనివాసినామ్।
అచింతితో వధోఽజ్ఞానాం మీనానామివ జాయతే॥ ౩॥

అథవా- దైవప్రతికూలతయా భవత్యేవం న కశ్చిదస్య దోషః ఉక్తం చ॥

పౌలస్త్యః కథమన్యదారహరణే దోషం న విజ్ఞాతవాన్
రామేణాపి కథం న హేమహరిణస్యాసంభవో లక్షితః।
అక్షైశ్చాపి యుధిష్ఠిరేణ సహసా ప్రాప్తో హ్యనర్థః కథమ్
ప్రత్యాసన్నవిపత్తిమూఢమనసాం ప్రాయో మతిః క్షీయతే॥ ౪॥
తథాచ॥ కృతాంతపాశబద్ధానాం దైవోపహతచేతసామ్।
బుద్ధయః కుబ్జగామిన్యో భవంతి మహతామపి॥ ౫॥

అత్రాంతరే లుబ్ధకస్తాన్ బద్ధాన్ విజ్ఞాయ ప్రహృష్టమనాః ప్రోద్యతయష్టిస్తద్వధార్థం ప్రధావితః - చిత్రగ్రీవోఽప్యాత్మానం సపరివారం బద్ధం మత్వా లుబ్ధకమాయాంతమవలోక్య తాన్ కపోతానాహ- అహో న భేతవ్యం॥ ఉక్తం చ యతః॥

వ్యసనేష్వేవ సర్వేషు యస్య బుద్ధిర్న హీయతే
స తేషాం పారమభ్యేతి తత్ప్రభావాదసంశయమ్॥ ౬॥
తథాచ॥ సంపత్తౌ చ విపత్తౌ చ మహతామేకరూపతా।
ఉదయే సవితా రక్తో రక్తశ్చాస్తమయే తథా॥ ౭॥

తత్సర్వే వయం హేలయోడ్డీయ సజాలా అదర్శనం గత్వా ముక్తిం ప్రాప్నుమః నో చేద్భయవిక్లవాస్సంతో హేలయా సముత్పతనం న కరిష్యథ-

తదావృత్త్యమవాప్స్యథేతి॥ ఉక్తంచ॥

తంతవోప్యాయతానిత్యంతంతవోబహులాస్సహా॥
బహులత్వాద్దరయెూఽజస్త్రంనిభర్ఘ్నంత్యగమానపి॥ ౮॥

తథానుష్ఠితేలుబ్ధకస్యజాలమాదాయాకాశేసగచ్ఛతస్తాన్భూతలస్థోలుబ్ధకః పర్యధావత్. తతఊర్ధ్వాననయనః శ్లోకమేనమపఠత్

అక్లేశాదివబంతితమపతిష్యతిసిద్ధమేవపుణ్యవతామ్।
ఉడ్డీయాపుణ్యవతాంగచ్ఛంతికపోతకాఃపశ్య॥ ౯॥

అథవా॥ జాలమాదాయగచ్ఛంతిసంహతాః పక్షిణోప్యమీ।
యావచ్చవివదిష్యంతేపతిష్యంతినసంశయః॥ ౧౦॥

లఘుపతనకోపి ప్రాణయాత్రాక్రియాంత్యక్త్వాకిమత్రభవిష్యతీతికుతూహలాత్తత్పృష్ఠలగ్నోఽనుససార. అథదృష్టేర్గోచరాణికపోతాన్విజ్ఞాయలుబ్ధకోనిరాశః శ్లోకమేనంపఠన్నివృత్తః

నహిభవతియన్నభావ్యంభవతిహిభావ్యంవినాపియత్నేన।
కరతలగతమపినశ్యతియస్యతుభవితవ్యతానాస్తి॥ ౧౧॥

తథాచ॥ పరాఙ్ముఖేవిధౌచేత్స్యాత్కథంచిద్ద్రవిణాగమః।
తత్సోఽన్యదపిసంగృహ్యయాతిశంఖనిధిర్యథా॥ ౧౨॥

తదాస్తాంతావద్విహంగమామిషలోభోయావత్కుటుంబజీవనోపాయభూతం జాలమపి మేనష్టం. చిత్రగ్రీవోపి లుబ్ధకమదర్శనీభూతం విజ్ఞాయతాన్కపోతానువాచ. భోనివృత్తఃసదురాత్మాలుబ్ధకః. తత్సర్వైరపిస్వస్థైర్గమ్యతాంమిహిలారోప్యస్యనగరస్యప్రాగుత్తరదిగ్భాగేతత్రమమసుహృద్ధిరణ్యకోనామమూషకఃసర్వేషాంపాశచ్ఛేదనంకరిష్యతి. ఉక్తంచ యతః॥

సర్వేషామేవమర్త్యానాంవ్యసనేసముపస్థితే।
వాఙ్మాత్రేణాపిసాహాయ్యంమిత్రాదన్యోనసందధే॥ ౧౩॥

ఏవంతేకపోతాశ్చిత్రగ్రీవేణసంబోధితాహిరణ్యకబిలదుర్గంప్రా

హిరణ్యకోఽపి సహస్రముఖబిలదుర్గం ప్రవిష్టస్సన్నకుతోభయః సుఖేనాస్తే
అథచ॥ అనాగతం భయం దృష్ట్వా నీతిశాస్త్రవిశారదః।
అవసన్మూషకస్తత్ర కృత్వా శతముఖం బిలమ్॥ ౧౪॥

అథ చిత్రగ్రీవోఽపి బిలదుర్గద్వారం గత్వా తారస్వరేణ ప్రోవాచ భోభో మిత్ర హిరణ్యక సత్వరమాగచ్ఛాగచ్ఛ మహతీ మే వ్యసనావస్థా వర్తతే తదాకర్ణ్య హిరణ్యకోఽపి బిలదుర్గాంతర్గతః ప్రోవాచ- భో భోః కో భవాన్ కిమర్థమాయాతః- కిం వ్యసనావస్థానం తత్కథ్యతామితి- తచ్ఛ్రుత్వా చిత్రగ్రీవ ఆహ- చిత్రగ్రీవో నామ కపోతరాజోఽహం తే సుహృత్ - తత్సత్వరమాగచ్ఛ- గురుతరం ప్రయోజనమస్తి- తదాకర్ణ్య సపులకితతనుః ప్రహృష్టాత్మా స్థిరమనాస్త్వరమాణో నిష్క్రాంతః- అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

సుహృదః స్నేహసంపన్నా లోచనానందదాయినః।
గృహే గృహవతాం నిత్యమాగచ్ఛంతి కృతాత్మనామ్॥ ౧౫॥
ఆదిత్యస్యోదయో జాతం తాంబూలం భారతీ కథా।
ఇష్టా భార్యా సుమిత్రం చాప్యపూర్వాణి దినే దినే॥ ౧౬॥

తథాచ॥ భవనే సుహృదో యస్య సమాగచ్ఛంతి నిత్యశః
చిత్తే చ తస్య సౌఖ్యస్య న కించిత్ప్రతిమం సుఖమ్॥ ౧౭॥

అథ చిత్రగ్రీవం సపరివారం పాశబద్ధమాలోక్య హిరణ్యకః సవిషాదమిదమాహ- భోః కిమేతత్ - స ఆహ- భో జానన్నపి కిమేవం పృచ్ఛసి- ఉక్తం చ యతః-

యస్మాచ్చ యేన చ యదా చ యథా చ యచ్చ యావచ్చ యత్ర చ శుభాశుభమాత్మకర్మ- తస్మాచ్చ తేన చ తదా చ తథా చ తచ్చ- తావచ్చ తత్ర చ కృతాంతవశాదుపైతి- తత్ప్రాప్తం మయైతద్బంధనం జిహ్వాలౌల్యాత్ సాంప్రతం త్వం పాశవిమోక్షణం కురు- మా విలంబ- తదాకర్ణ్య హిరణ్యకః ప్రాహ అహో బత సాధ్విదముచ్యతే-

అర్ధార్ధాద్యోజనశతాదామిషం వీక్షతే ఖగః।

సోఽపిపార్శ్వస్థితందైవాద్బంధనంనైవపశ్యతి॥ ౧౯॥

తథా చ॥ రవినిశాకరయోర్గ్రహపీడనంగజభుజంగవిహంగమబంధనమ్ ।
మతిమతాంచనిరీక్ష్యదరిద్రతాంవిధిరహోబలవానితిమేమతిః॥

తథాచ॥ వ్యోమైకాంతవిహారిణోఽపివిహగాస్సంప్రాప్నువంత్యాపదమ్ ।
బధ్యంతేనిపుణైరగాధసలిలాన్మీనాస్సముద్రాదపి।
దుర్నీతంకిమిహాస్తికించసుకృతంకఃస్థానలాభేగుణః
కాలోహివ్యసనప్రసారితభుజోగృహ్ణాతిదూరాదపి॥ ౨౧॥

ఏవముక్త్వాచిత్రగ్రీవస్యపాశంఛేత్తుముద్యతః - చిత్రగ్రీవఆహ-మా మైవంకురు- ప్రథమంమద్భృత్యానాంపాశచ్ఛేదఃక్రియతాం-తతోమమే తి-తచ్ఛ్రుత్వాహిరణ్యకఃకుపితఃప్రాహ- భోనయుక్తముక్తంభవతా-యతః స్వామినోఽనంతరంభృత్యాః - సఆహ-భద్రమామైవంవద-ఏతేసర్వేఽపివ రాకామదాశ్రయాః-అపరమపిపరిత్యజ్యసమాగతాః-తత్కథమేతావన్మా త్రమపిసమ్మానంనకరోమి-ఉక్తంచ॥

యస్సమ్మానంసదాధత్తేభృత్యానాంక్షితిపోఽధికమ్।
విత్తాభావేపితందృష్ట్వాతేత్యజంతినకర్హిచిత్ ॥ ౨౨॥
తథాచ॥ విశ్వాసస్సంపదాంమూలంతేనయూథపతిర్గజః।
సింహోమృగాధిపత్యేపినమృగైఃపరివార్యతే॥ ౨౩॥

అపరంమమపాశచ్ఛేదేకదాచిత్తవదంతభంగోభవతి- అథవాసపాశో లుబ్ధకస్సముపైతి-తన్నూనంమమనరకపాతః- ఉక్తంచ॥
సదాచారేషుభృత్యేషుసంసీదత్సుచయఃప్రభుః।
సుఖీస్యాన్నరకంయాతిపరత్రేహచసీదతి॥ ౨౪॥

తచ్ఛ్రుత్వాప్రహృష్టోహిరణ్యకఃప్రాహ-భోవేద్మ్యహంరాజధ ర్మంకేవలంపరీక్షాకృతా - తత్సర్వేషాంపాశచ్ఛేదంవిధాస్యా మి-భవానప్యనేనవిధినాబహుకపోతపరివారితోభవిష్యతి-ఉక్తంచ॥

కారుణ్యంసంవిభాగశ్చయస్యభృత్యేషుసర్వదా।

సంభావ్యస్సమహీపాల స్త్రైలోక్యస్యాపిరక్షణే॥౨౫॥

ఏవముక్త్వా సర్వేషాం పాశచ్ఛేదంకృత్వాహిరణ్యకశ్చిత్రగ్రీవమాహ-మిత్రగమ్యతామధునాస్వాశ్రయంప్రతి- భూయోపివ్యసనే సంప్రాప్తేసమాగంతవ్యమితిసంప్రేష్య-ఏవముక్త్వాస్వదుర్గంప్రవిష్టః-చిత్రగ్రీవోపిసపరివారః-స్వాశ్రయమగమత్ అథవాసాధ్విదముచ్యతే॥

మిత్రవాన్ సాధయత్యర్థాన్ దుస్సాధానపివైజనః।
తస్మాన్మిత్రాణికుర్వీతసమానాన్యేవచాత్మనః॥౨౬॥

లఘుపతనకోపివాయసస్తంచిత్రగ్రీవబంధనమోక్షమవలోక్యవిస్మయమనావ్యచింతయత్ - అహోబుద్ధిరస్యహిరణ్యకస్యశక్తిశ్చదుర్గసామగ్రీచ. తదీదృగేవవిధిర్విహంగమానాంబంధాన్మోక్షక్రియాసమాచారః అహంచనకస్యచిద్విశ్వసిమిచలకృతిశ్చ - తథాప్యేనంమిత్రంకరోమి. ఉక్తంచ.

అపిసంపూర్ణతాయుక్తైఃకర్తవ్యాస్సుహృదోబుధైః॥
నదీశఃపరిపూర్ణోపిమిత్రోదయమపేక్షతే॥౨౭॥

తదేవంసంప్రధార్యపాదపాదవతీర్యబిలద్వారమాశ్రిత్య చిత్రగ్రీవవచ్ఛబ్దేనహిరణ్యకమాహూతవాన్-ఏహ్యేహింభోహిరణ్యకఏహి- తచ్ఛబ్దంశ్రుత్వాహిరణ్యకోవ్యచింతయత్ - కిమన్యోపికశ్చిత్పాశశేషబంధనఃకపోతస్తిష్ఠతి-యేనమాంవ్యాహరతి-ఆహచ-భోకోభవాన్-సఆహ-అహంలఘుపతనకోనామవాయసః- తచ్ఛ్రుత్వాహిరణ్యకోవిశేషాదంతర్లీనః-ఆహచ-భద్రద్రుతంగమ్యతామస్మాత్స్థానాత్ -వాయసఆహ-అహంతవపార్శ్వే-గురుకార్యేణసమాగతః-తత్కింనక్రియతేమయాసహసందర్శనంహిరణ్యకఆహ-నమేఽస్తిత్వయాసహసంగమేనప్రయోజనం-వాయసఆహ-భోచిత్రగ్రీవస్యబంధమోక్షణంతత్సకాశాద్దృష్ట్వా మేమహతీప్రీతిఃసంజాతా-తత్కదాచిన్మమబంధనేసంజాతే-తవపార్శ్వాన్ముక్తిర్భవిష్యతి-తత్క్రియతాంమయాసహమైత్రీతి-హిరణ్యకఆహ-అహోత్వంభోక్తా-

అహ భోజ్యభూతః. తత్కథం త్వయా సహ మమ మైత్రీ. ఉక్తంచ॥

యయోరేవ సమం విత్తం యయోరేవ సమం కులం।
తయోర్మైత్రీ వివాహశ్చ న తు పుష్టవిపుష్టయోః॥ ౨౮॥
తథాచ॥ యో మిత్రం కురుతే మూఢ ఆత్మనోఽసదృశం కుధీః।
హీనం వాప్యధికం వాపి హాస్యతాం యాత్యసౌ జనే॥ ౨౯॥

తత్సర్వథా గమ్యతామితి. వాయస ఆహ. భో హిరణ్యక! ఏషోహం తవ దుర్గద్వార ముపవిష్టః. యది త్వం మైత్రీం న కరోషి. తత్ప్రాణమోక్షణం తవాగ్రే కరిష్యామి. అథవా ప్రాయోపవేశనం మే స్యాదితి. హిరణ్యక ఆహ. భోః కథం త్వయా పూర్వవైరిణా సహ మైత్రీం కరోమి. ఉక్తంచ॥

వైరిణా న హి సందధ్యాత్ సుశ్లిష్టేనాపి సంధినా।
సుతప్తమపి పానీయం శమయత్యేవ పావకమ్॥ ౩౦॥

వాయస ఆహ। భవతా సహ మమ దర్శనమపి నాస్తి. కుతో వైరం. తత్కిమనుచితం వదసి। హిరణ్యక ఆహ। ద్వివిధం వైరం భవతి సహజం కృత్రిమంచ. తత్సహజవైరీ త్వమస్మాకముక్తంచ యతః।

కృత్రిమం నాశమాయాతి వైరం ద్రాక్కృత్రిమైర్గుణైః।
ప్రాణదానం వినా వైరం సహజం యాతి న క్షయమ్॥ ౩౧॥

వాయస ఆహ। భో ద్వివిధస్యాపి వైరస్య లక్షణం శ్రోతుమిచ్ఛామి. తత్కథ్యతాం. హిరణ్యక ఆహ. భోః కారణేన నివృత్తం కృత్రిమం. తత్తదర్హోపకారకారణాద్గచ్ఛతి. స్వాభావికం పునః కథమపి న గచ్ఛతి. తద్యథా. నకులసర్పాణాం. శష్పభుఙ్నఖాయుధానాం. జలానలయోః. దేవదైత్యానాం. సారమేయమార్జారాణాం. సపత్నీనాం. ఈశ్వరదరిద్రాణాం. సింహగజానాం. లుబ్ధకహరిణానాం. శ్రోత్రియభ్రష్టక్రియాణాం. పతివ్రతాకులటానాం. మూర్ఖపండితానాం. సజ్జనదుర్జనానాం. నిత్యం వైరం భవతి. న చ కస్యచిత్కేనాపి కోపి వ్యాపాదితః. తథాపి ప్రాణాన్ సంతాపయంతి. వాయస ఆహ. భో అకారణ మేతత్. శ్రూయతాం మే వచనం॥

కారణాన్మిత్రతాం యాతి కారణాద్వేతి శత్రుతామ్
తస్మాన్మిత్రత్వమేవాత్ర యోజ్యం వైరం న ధీమతా॥ ౩-౨॥

తస్మాత్పూరుషయా సహ సంగమం మిత్రధర్మార్థం చ - హిరణ్యక ఆ
హః త్వయా సహ మమ కస్సమాగః ఖో శ్రూయతాం ఏతత్సర్వస్వం-

సకృద్దుష్టం హి యో మిత్రం పునస్సంధాతుమిచ్ఛతి।
స మృత్యుముపగృహ్ణాతి గర్భమశ్వతరీ యథా॥ ౩౩॥

అథవా గుణవానహం న మే కశ్చిద్వైరయాతనాం కరిష్యతి ఏతదపిన
సంభావ్యం ఉక్తం చ-

సింహో వ్యాకరణస్య కర్తురహరత్ప్రాణాన్ప్రియాన్పాణినేః
మీమాంసాకృతమున్మమాథ సహసా హస్తీ మునిం జైమినిమ్।
ఛందోజ్ఞాననిధిం జఘాన మకరో వేలాతటే పింగళం।
అజ్ఞానావృతచేతసామతిరుషాం కోఽర్థస్తిరశ్చాం గుణైః॥ ౩౪॥

వాయస ఆహ- అస్త్యేతత్తథాపి శ్రూయతాం-

ఉపకారాచ్చ లోకానాం నిమిత్తాన్మృగపక్షిణామ్।
భయాల్లోభాచ్చ మూర్ఖాణాం మైత్రీ స్యాద్దర్శనాత్సతామ్॥ ౩౫॥

తథా చ॥ మృద్ఘట ఇవ సుఖభేద్యో దుస్సంధానశ్చ దుర్జనో భవతి।
సుజనస్తు కనకఘట ఇవ దుర్భేద్యస్సుకరసంధిశ్చ॥ ౩౬॥

అపి చ॥ ఇక్షోరగ్రాత్క్రమశః పర్వణి పర్వణి యథా రసవిశేషః
తద్వత్సుజనమైత్రీ విపరీతానాం తు విపరీతా॥ ౩౭॥

తథా చ॥ ఆరంభగుర్వీ క్షయిణీ క్రమేణ లఘ్వీ పురా వృద్ధిమతీ చ పశ్చాత్।
దినస్య పూర్వార్ధపరార్ధభిన్నా ఛాయేవ మైత్రీ ఖలసజ్జనానాం

తత్సాధురేవాహం-॥ అపరం త్వాం శపథాదిభిర్నిర్భయం కరోమి హిర
ణ్యక ఆహ న మే స్తి త్వదీయశపథైః ప్రత్యయః- ఉక్తం చ యతః

శపథైస్సంహితస్యాపి న విశ్వాసం రిపోర్వ్రజేత్॥
శ్రూయతే శపథం కృత్వా వృత్రశ్శక్రేణ సూదితః॥ ౩౮॥

తథాచ॥ నవిశ్వాసం వినాశత్రుర్దేవానామపి సిధ్యతి।
విశ్వాసాత్త్రిదశేంద్రేణ దితేర్గర్భో విదారితః॥ ౪౦॥
అన్యచ్చ॥ బృహస్పతేరపి ప్రాజ్ఞస్తస్మాన్నైవాత్ర విశ్వసేత్॥
య ఇచ్ఛేదాత్మనో వృద్ధిమాయుష్యం తు సుఖాని చ॥ ౪౧॥
తథా చ॥ సుసూక్ష్మేణాపి రంధ్రేణ ప్రవిశంత్యాంతరం రిపుః।
నాశయేచ్చ శనైః పశ్చాత్ప్లవం సలిలపూరవత్॥ ౪౨॥
అపిచ॥ న విశ్వసేదవిశ్వస్తే విశ్వస్తేపి న విశ్వసేత్।
విశ్వాసాద్భయముత్పన్నం మూలాన్యపి నికృంతతి॥ ౪౩॥
తథాచ॥ నబధ్యతే హ్యవిశ్వస్తో దుర్బలోపి బలోత్కటైః।
విశ్వస్తాశ్చాశు బధ్యంతే బలవంతోపి దుర్బలైః॥ ౪౪॥
పునశ్చ॥ సుకృతిర్విష్ణుగుప్తస్య మిత్రాప్తిర్భార్గవస్య చ।
బృహస్పతేరవిశ్వాసో నీతిసంధాత్రిధాస్థితః॥ ౪౫॥
తథాచ॥ మహతాప్యర్థసారేణ యో విశ్వసితి శత్రుషు।
భార్యాసు చ విరక్తాసు తదంతం తస్య జీవితం॥ ౪౬॥

తచ్ఛ్రుత్వా లఘుపతనకోపి నిరుత్తరో విహితశ్చింతయామాస - అహో బుద్ధిప్రాగల్భ్యమస్య నీతివిషయే - అథవా - అతఏవాస్యోపరి మే మైత్రీపక్షపాతః - ఆహచ - భో హిరణ్యక॥

సతాం సాప్తపదం మైత్రమిత్యాహుర్విబుధా జనాః।
తస్మాత్త్వం మిత్రతాం ప్రాప్తో వచనం మమ తచ్ఛృణు॥ ౪౭॥

తద్దుర్గస్థేనాపి త్వయా మయా సహ నిత్యమేవాలాపగుణదోషసంభాషితగోష్ఠీకథాః సర్వదా కర్తవ్యాః - యద్యేవం న విశ్వసిషి - తచ్ఛ్రుత్వా హిరణ్యకోపి వ్యచింతయత్ - విదగ్ధవచనోయం దృశ్యతే లఘుపతనకః సత్యవాక్యశ్చ - తదయుక్తమనేన సహ మైత్రీకారణం - సుభాషితగోష్ఠీ శుభా భవిష్యతి - ఆహ చ - యద్యేవం తదవస్తు త్వయా సహ మైత్రీ - పరం కదాచిన్మద్దుర్గే చరణపాతోపి త్వయా న కర్తవ్యః॥ ఉక్తంచ॥

భీతభీతః పురాశత్రుర్మందం మందం విసర్పతి।
భూమౌ ప్రహేలయా పశ్చాజ్జారహస్తోఽంగనాస్వివ॥౪౮॥

తచ్ఛ్రుత్వా వాయస ఆహ- భద్ర యద్యేవం తద్భవతు- తతః ప్రభృతి ద్వావపి తౌ సుభాషితగోష్ఠీసుఖమనుభవంతౌ తిష్ఠతః పరస్పరం కృతోపకారౌ కాలం నయతః - లఘుపతనకోఽపి మాంసఖండాని మృష్టాని హిరణ్యకార్థమానయతి- హిరణ్యకోఽపి విశిష్టాంస్తండులానన్యానపి భక్ష్యవిశేషాంల్లఘుపతనకార్థమానయతి- అథ వా యుజ్యతే ద్వయోరప్యేతత్ ॥ఉక్తంచ॥

దదాతి ప్రతిగృహ్ణాతి గుహ్యమాఖ్యాతి పృచ్ఛతి।
భుంక్తే భోజయతే చైవ షడ్విధం ప్రీతిలక్షణం॥౪౯॥

తథాచ॥ నోపకారం వినా ప్రీతిః కథంచిత్కస్యచిద్భవేత్।
ఉపయాచితదానేన యతో దేవా అభీష్టదాః॥౫౦॥

అపిచ॥ తావత్ప్రీతిర్భవేల్లోకే యావద్దానం ప్రదీయతే
వత్సః క్షీరక్షయం దృష్ట్వా పరిత్యజతి మాతరం॥౫౧॥

పశ్య దానస్య మాహాత్మ్యం సద్యః ప్రత్యయకారకం
యత్ప్రభావాదపి ద్వేషీ మిత్రతాం యాతి తత్క్షణాత్॥౫౨॥

తథాచ॥ పుత్రాదపి ప్రియతరం నియమేన మన్యే దానం పశోరపి వివేకవివర్జితస్య- దత్తే ఖలేపి నిఖిలం ఖలు యేన దుగ్ధం నిత్యం దదాతి మహిషీ ససుతాపి పశ్య॥ కింబహునా- ప్రీతిం నిరంతరం కృత్వా దుర్భేద్యాం నఖమాంసవత్।

మూషకో వాయసశ్చైవ గతౌ వై కాంతమిత్రతాం॥౫౩॥

ఏవం స మూషకస్తదుపకారరంజితస్తథా విశ్వస్తో యథా తస్య పక్షమధ్యే ప్రవిష్టస్తేనైవ సహ సర్వదా గోష్ఠీమనుభవతి- అథాన్యస్మిన్నహని వాయసోఽశ్రుపూర్ణనేత్రోఽభ్యేత్య తమువాచ- భో హిరణ్యక విరక్తిః సంజాతా మే సాంప్రతమస్య దేశస్యోపరి తదన్యత్ర యాస్యామి- హిరణ్యక ఆహ- భద్ర కిం విరక్తికారణం- సోఽబ్రవీత్- భద్ర శ్రూయతాం- అత్ర దేశే మహావృష్ట్యా అనావృష్ట్యా దుర్భిక్షం సంజాతం- దుర్భిక్షత్వాజ్జనో బుభుక్షాపీడితః కోఽపి బలిమాత్ర

షాపిన ప్రియవచ్ఛిః - అపరం గృహే గృహే బుభుక్షితైర్జనైర్విహంగమా నాంబంధనార్థం పాశాః ప్రగుణీకృతాస్సంతి - అహమప్యాయుశ్శేషతయా పాశేన బద్ధ ఉద్ధరితః ఏతద్విగత్త్వే కారణం హిరణ్యక ఆహ-అథ కిం భవాన్ ప్రస్థితః-స ప్రాహ- అస్తి దక్షిణాపథే వనగహనమధ్యే మహాసరః-తత్రాస్తి మత్తోప్యధికః పరమసుహృన్మంథరకో నామ కూర్మః సచ మే మత్స్యమాంసఖండాని దాస్యతి -తద్భక్షణాత్తేన సహ సుభాషితగోష్ఠీసుఖేన కాలం నేష్యామి-నాహమత్ర విహంగానాం పాశబంధాత్క్షయం ద్రష్టుమిచ్ఛామి॥ ఉక్తంచ॥

అనావృష్టిహతే దేశే సస్యే చ ప్రలయం గతే।
ధన్యాస్తాత న పశ్యంతి దేశభంగం కులక్షయం॥ ౫౫॥
తథాచ॥ విద్వత్త్వంచ నృపత్వంచ నైవతుల్యం కదాచన
స్వదేశే పూజ్యతే రాజా విద్వాన్సర్వత్ర పూజ్యతే॥ ౫౬॥

హిరణ్యక ఆహ-యద్యేవం తదహమపి త్వయా సహ తత్రాగమిష్యామి-యతో మమాపి మహద్దుఃఖం ప్రవర్తతే-వాయస ఆహ-భోః తవ కిం దుఃఖం తత్కథ్యతాం-హిరణ్యక ఆహ- భో మిత్ర బహువక్తవ్యమస్తి-అత్ర విషయే తత్రైవ గత్వా సర్వం సవిస్తరం కథయిష్యామి-వాయస ఆహ- అహం తావదాకాశగతిర్భవాన్ భూచరః-తత్కథం భవతో మయా సహ గమనం-స ఆహ-యది మత్ప్రాణైరక్షితైః ప్రయోజనం-తదాత్మపృష్ఠమారోప్య మాం తత్ర ప్రాపయిష్యసి నాన్యథా మమ గతిరస్తి-తచ్ఛ్రుత్వా సానందం వాయస ఆహ - యద్యేవం తద్ధన్యోఽహం యద్భవంతం మహాంతం కాలం నయామి - అహం సంపాతాదికానష్టౌ వుడ్డీనగతివిశేషాన్వేద్మి॥ ఉక్తంచ॥

సంపాతంచ ప్రపాతంచ మహాపాతం నిపాతనం।
చక్రంచ తిర్యక్చోర్ధ్వగమష్టమం లఘుసంజ్ఞికం॥ ౫౭॥

తస్మాత్సమారుహ మత్పృష్ఠం-యేన సుఖేన తత్పురః ప్రాపయామి-తథానుష్ఠితే హిరణ్యకస్తత్క్షణాదేవ తస్యోపరి సమారూఢః-సోఽపి తమాదాయ సంపాతోడ్డీనేన ప్రస్థితః-తతశ్శనైశ్శనైస్తేన సహ తత్సరః ప్రచలితః-ఏతస్మిన్నం

తతేలఘుపతనకంమూషికాధిష్ఠితందూరతోపిదృష్ట్వా దేశకాలవిదసామా న్యఃకాకోఽయమితిమత్వా సత్వరంమంథరకోజలేప్రవిష్టః- లఘుపతనకోపి తీరస్థతరుకోటరే హిరణ్యకంముక్త్వాస్వయంశాఖాగ్రమారుహ్యతారస్వరే ణ ప్రోవాచ-భోమంథరకమంథరక ఆగచ్ఛాగచ్ఛ- తవమిత్రమహంలఘుప తనకోనామ వాయసశ్చిరాత్ సోత్కంఠహృదయః సమాయాతః తదాగత్యా లింగ మాం॥ఉక్తంచయతః॥

కించందనైఃసకర్పూరైస్తుహినైఃశీతలైశ్చకిం।
సర్వేతేమిత్రగాత్రస్యకలాంనార్హంతిషోడశీం॥౨౮॥
తథాచ- కేనామృతమిదంసృష్టంమిత్రమిత్యక్షరద్వయం
ఆపదాంచపరిత్రాణంశోకసంతాపభేషజం॥౨౯॥

తచ్ఛ్రుత్వా నిపుణతరంపరిజ్ఞాయపులకితతనురానందాశ్రుపూరితన యనోమంథరకఃసత్వరంసలిలాన్నిష్క్రమ్య ప్రోవాచ -ఏహ్యేహిమిత్రఆ లింగ మాంచిరకాలాత్త్వం నమయాపరిజ్ఞాతః- తేనాహంసలిలాంతఃప్రవి ష్టః॥ఉక్తంచ॥

యస్యనజ్ఞాయతేవీర్యంనకులంనవిచేష్టితం।
నతేనసంవిదంకుర్యాదిత్యువాచబృహస్పతిః॥౩౦॥

ఏవముక్త్వాలఘుపతకోవృక్షాదవతీర్యతమాలింగితవాన్-తథాసాధు చే దముచ్యతే॥

అమృతస్యప్రవాహైఃకింకాయక్షాలనసంగతైః।
చిరాన్మిత్రపరిష్వంగోయోఽసౌమూల్యవివర్జితః॥౩౧॥

ఏవంతౌద్వావపివిహితాలింగనౌపులకితశరీరౌవృక్షాదధఃసముపవిష్టావా త్మచరితవృత్తాంతంపరస్పరంప్రోచతుః హిరణ్యకోపిమంథరకస్యప్రణామం కృత్వావాయసాభ్యాశేసముపవిష్టః-అథతంసమాలోక్యమంథరకోలఘుపత నకమువాచ- కోయంమూషకః - కస్మాచ్చత్వయాభక్ష్యభూతోఽపిపృష్ఠ మారోప్యాత్రసమానీతః-తన్నాత్ర స్వల్పకారణేన భావ్యం- తచ్ఛ్రుత్వాల

ఘుపతనక ఆహ భో హిరణ్యకో నామ మూషకో యః పునః సహ్యాత్ ద్వితీయస్య జీర్ణం తత్కిం బహునా.

పర్జన్యస్య యథా ధారా యథా చ దివి తారకాః
సికతా రేణవో యద్వత్సంఖ్యయా పరివర్జితాః॥
గుణాః సంఖ్యాపరిత్యక్తాస్తద్వదస్య మహాత్మనః
పరం నిర్వేదమాపన్నః సంప్రాప్తోఽయం తవాంతికం॥

మంథరక ఆహ. కిమస్య వైరాగ్యస్య కారణం. వాయస ఆహ. పృష్టో మయా తత్రైవ పరమే నాభిహితం. బహు వక్తవ్యమస్తి. తత్తత్రైవ గతః కథయిష్యామి. మమాపి న నివేదితం. తద్భద్ర హిరణ్యక ఇదానీం నివేద్యతాం సఖ రమోపహితదాత్మనో వైరాగ్యకారణం।

కథా॥ హిరణ్యకః కథయతి. అస్తి దక్షిణాపథే జనపదే మహిళారోప్యం నామ నగరం. తస్య నాతిదూరే మఠాయతనం భగవతః శ్రీమహాదేవస్య. తత్ర తామ్రచూడో నామ పరివ్రాజకః ప్రతివసతి స్మ. స చ నగరే భిక్షాటనం కృత్వా ప్రభూతం సిద్ధమన్నముపాదాయ మఠం గత్వా ప్రాణయాత్రాం సమాచరతి భిక్షాశేషంచ తత్రైవ భిక్షాపాత్రే నిధాయ తద్భిక్షాపాత్రం నాగదంతే విలంబయిత్వా పశ్చాత్ స్వపితి. ప్రత్యూషే తదన్నం కర్మకారాణాం దత్వా తత్రైవ దేవతాయతనే సమ్మార్జనోపలేపనమండనాదికం కర్మ సమాజ్ఞాపయతి. అథాన్యస్మిన్నహని మమ బాంధవైర్నివేదితం. స్వామిన్ మఠే మూషకభయాత్ సిద్ధమన్నం ప్రభూతం నాగదంతావలంబితం తథైవ తిష్ఠతి. తన్నయం భక్షితుం న శక్నుమః స్వామినః పునరగమ్యం కిమపి నాస్తి. తత్కిం వ్రజనేనాన్యత్ర. అద్య తత్ర గత్వా యథేచ్ఛం భుంక్ష్మహే తవ ప్రసాదాత్ కిమన్యత్ర వృథాశ్రమేణ. తదాకర్ణ్యాహం సకలయూథపరివృతస్తత్క్షణాదేవ తత్రైవ తే గతః. ఉత్పత్య చ తస్మిన్ భిక్షాపాత్రే సమారూఢః. తత్ర పరిస్తన్మ భక్ష్యవిశేషాణి భృత్యానాం ఆహారం దత్వా పశ్చాత్ స్వయమేవ భక్షితవాన్. సర్వేషాం తృప్తౌ జాతాయాం భూయస్స్వగృహం గచ్ఛామి. ఏవం ప్రత్యహం ... ప్రయాతి పునః నిత్యం

మే ఽహం సపరివారస్తదన్నం భక్షయామి . పరివ్రాజకో ఽపి యథాశక్తి ర
క్షణపరం యదైవ నిద్రాంతరితో భవతి- తదాహం తత్రారుహ్య తత్కృత్యం క
రోమి-అథ కదాచిత్తేన మమ రక్షార్థం మహాన్ జర్జరవంశః సమానీతః- తేన
సుప్తో ఽపి మమ భయాద్భిక్షాపాత్రం తాడయతి -అహమనాస్వాద్యైవ తేనాన్నే
ప్రహారభయాదపసర్పామి-ఏవం తేన సహ సకలాం రాత్రిం యావద్విగ్రహ
పరస్య కాలో వ్రజతి-అథాన్యస్మిన్నహని తస్య మఠే బృహత్స్ఫిఙ్నామ తస్య సు
హృత్పరివ్రాజకస్తీర్థయాత్రాప్రసంగే పాంథః క్షుత్క్షామకంఠః స
మాయాతః - తం దృష్ట్వా ప్రత్యుత్థానవిధినా సంభావ్య ప్రతిపత్తిపూర్వకము
భ్యాగతక్రియయా నియోజితః- తతశ్చ రాత్రావేకత్ర సంస్తరే ద్వావపి తౌ
ప్రసుప్తౌ ధర్మకథాం కర్తుమారబ్ధౌ-అథ బృహత్స్ఫిక్కథాగోష్ఠీషు
స తామ్రచూడో మమ త్రాసార్థం వ్యాక్షిప్తమనా జర్జరవంశేన భిక్షాపాత్రం
తాడయన్ తస్య శూన్యం ప్రతివచనం ప్రయచ్ఛతి-తతః ప్రతి న కిమప్యుదాహ
రత్-అథాసావభ్యాగతః పరం కోపముపాగతస్తమువాచ-భో తామ్రచూడ ప
రిజ్ఞాతస్త్వం మయా సమ్యగసుహృత్ - తేన మయా సహ సాహ్లాదం న జల్పసి
తదధునా రాత్రావపి త్వదీయం మఠం త్యక్త్వాన్యత్ర యాస్యామి - ఉక్తంచ
యతః-

ఏహ్యాగచ్ఛ సమావిశాసనమిదం కస్మాచ్చిరాద్దృశ్యసే
కా వార్తా హ్యతిదుర్బలో ఽసి కుశలం ప్రీతో ఽస్మి తే దర్శనాత్।
ఏవం యే సముపాగతాన్ ప్రణయినః ప్రహ్లాదయంత్యాదరాత్
తేషాం యుక్తమశంకితేన మనసా హర్మ్యాణి గంతుం సదా॥౬౩॥

తథా చ॥ గృహీ యత్రాగతం దృష్ట్వా దిశో వీక్షేత వాప్యధః।
తత్ర యే సదనం యాంతి తే శృంగరహితా వృషాః॥౬౪॥

అన్యచ్చ॥ నాభ్యుత్థానక్రియా యత్ర నాలాపా మధురాక్షరాః।
గుణదోషకథా నైవ తస్య హర్మ్యే న గమ్యతే॥౬౫॥

తదేకమఠప్రాప్త్యాపి త్వం గర్వితః-త్యక్తసుహృత్స్నేహః నైతద

స్త్రియస్త్వాశ్రయప్రాప్తే జేననరకేపి జనస్య క్రియతే-ఉక్తంచ-

నరకాయమతిస్తేచేత్ పౌరోహిత్యంసమాచర।
వర్షంయావత్కిమన్యేనమఠచిన్తాదినాత్ర్యహం॥౬౬॥

తస్మాచ్ఛోచితవ్యోఽపి త్వంగర్వితః-అథతచ్ఛ్రుత్వా భయత్రస్తమనాస్తామ్రచూడస్తమువాచ-భగవన్నైవంవద-నత్వయాసమానోమమ సుహృత్కశ్చిదస్తి-తచ్ఛ్రూయతాంగోష్ఠీశైథిల్యకారణం-ఏషదురాత్మా మూషకః ప్రోన్నతస్థానేకృతమపిభిక్షాపాత్రముత్ప్లుత్యారోహతిభిక్షాశేషంచతత్రస్థంభక్షయతి-తదభావాన్మార్జనాదిక్రియానభవతి-తస్మాత్సకస్సాధ్యమేతేనవంశేనముహుర్ముహుర్భిక్షాపాత్రంతాడయామి-నాన్యత్కారణమితి- అపరమేతత్కుతూహలంపశ్యాస్యదురాత్మనః- యన్మార్జారమర్కటాదయోఽపితిరస్కృతా అస్యోత్పతనేనబృహత్స్ఫిగాహ-అథజ్ఞాయతేబిలంతస్యకస్మిన్ప్రదేశే-తామ్రచూడఆహ- భగవన్నవేద్మిసమ్యక్ కఆహ-నూనంనిధానస్యోపరితస్యబిలంనిధానోష్మణాప్రక్రీడతి -ఉక్తంచ-

ఉష్మాపివిత్తజోవృద్ధింతేజోనయతిదేహినాం।
కింపునస్తస్యసంభోగాత్త్యాగకర్మసమన్వితః॥౬౭॥

తథాచ॥ నాకస్మాచ్ఛాండిలీమాతావిక్రీణాతితిలైస్తిలాన్।
లుంచితానితరైర్యేనహేతురత్రభవిష్యతి॥౬౮॥

కథా॥ తామ్రచూడఆహ-కథమేతత్-సోఽబ్రవీత్-అస్తికస్మింశ్చిత్స్థానేదేవరతంనగరంతత్రకదాచిదహంప్రావృట్కాలేమేఘపీడోపశమననిమిత్తంకంచిద్బ్రాహ్మణవాసముపేత్య మేఽతిస్వల్పంస్థలం ప్రార్థితవాన్ తతశ్చతద్వచనాత్తత్రశుశ్రూషితఃసుఖేనదేవతామర్చయన్ తిష్ఠామి-అథాన్యస్మిన్నహని ప్రత్యూషేప్రబుద్ధోఽహం బ్రాహ్మణబ్రాహ్మణీసంవాదందత్తావధానశ్శృణోమి-తత్రబ్రాహ్మణఆహ- బ్రాహ్మణి ప్రభాతఉత్తరాయణసంక్రాన్తిరనంతదానఫలాభవిష్యతితదహంసత్వరం

ప్రతిగ్రహార్థం గ్రామాంతరం యాస్యామి - త్వయా బ్రాహ్మణస్యైకస్య భగవ
తః సూర్యస్యోద్దేశేన తిలాం దాతవ్యాః . అనయా చ్ఛ్రుత్వా సా బ్రాహ్మణీ
పరుషతరవచనైస్తం భర్త్సయమానా ప్రాహ - కుతస్తే దరిద్రోపహతస్య
బ్రాహ్మణభోజనప్రాప్తిః కి॥ మేవం బ్రువాణో న లజ్జసే - అపి చ నమ
యా తవ హస్తాగ్రలగ్నయా క్వచిదపి లబ్ధం సుఖం న మృష్టాన్నస్యాస్వాదనం న
చ హస్తపాదకర్ణకంఠాదిభూషణం ప్రాప్తం - తచ్ఛ్రుత్వా భయత్రస్తోపి
బ్రాహ్మణో మందం మందం ప్రాహ బ్రాహ్మణి నైతద్యుజ్యతే వక్తుం - ఉ
క్తంచ -

గ్రాసాదపి తదర్ధం చ కస్మాన్నో దీయతేఽర్థిషు।
ఇచ్ఛానురూపో విభవః కదా కస్య భవిష్యతి॥ ౬౯॥

తథా చ॥ ఈశ్వరా భూరిద్రవ్యేణ యల్లభంతే ఫలం కిల।
దరిద్రస్తచ్చ కాకిణ్యా ప్రాప్నుయాదితి నః శ్రుతం॥ ౭౦॥

తథా చ॥ దాతా లఘురపి సేవ్యో భవతి న కృపణో మహానపి సమృద్ధ్యా
కూపోంతః స్వాదుజలః ప్రీత్యై లోకస్య న సముద్రః॥ ౭౧॥

తథా చ॥ అకృతత్యాగమహిమ్నా మిథ్యా కిం రాజరాజశబ్దేన।
గోప్తారం న నిధీనాం మహయంతి మహేశ్వరం విబుధాః॥ ౭౨॥

సదా దానపరిక్షీణః శస్త ఏవ కరీశ్వరః।
అదానః పీనగాత్రశ్చ నింద్య ఏవ హి గర్దభః॥ ౭౩॥

సుశీలోపి సువృత్తోపి యాత్యదానాదధో ఘటః।
పునః కుబ్జాపి కాణాపి దానాదుపరి కర్కటీ॥ ౭౪॥

తథా చ॥ యచ్ఛన్ జలమపి జలదో వల్లభతామేతి సకలలోకస్య।
నిత్యం ప్రసారితకరో మిత్రోపి న వీక్షితుం శక్యః॥ ౭౫॥

ఏవం జ్ఞాత్వా దరిద్రైరపి స్వల్పాత్స్వల్పతరం దేయం కాలే
పాత్రే చ - ఉక్తం చ యతః -

సత్పాత్రం మహతీ శ్రద్ధా దేశే కాలే యథోచితే।

యద్దీయతే వివేకజ్ఞై స్తదనంతాయకల్పతే॥౭౬॥

తథాచ ప్రోక్తం కైశ్చిత్ -

అతితృష్ణా న కర్తవ్యా తృష్ణాం నైవ పరిత్యజేత్।
అతితృష్ణాభిభూతస్య శిఖా భవతి మస్తకే॥౭౭॥

కథా। బ్రాహ్మణీ ప్రాహ - కథమేతత్ బ్రాహ్మణః కథయతి - అస్తి కస్మింశ్చిద్వనోద్దేశే కశ్చిత్పులిందః సచ పాపర్ధిం కర్తుం వనం ప్రతి ప్రస్థితః అథ తేన ప్రసర్పతా మహానంజనపర్వతశిఖరాకారః క్రోడః సమాసాదితః తం దృష్ట్వా కర్ణాకృష్టనిశితసాయకేన సమాహతః - తేనాపి కోపావిష్టచేతసా బాలేందుద్యుతిదంష్ట్రాగ్రేణ పాటితోదరః పులిందో గతాసుర్భూతలే ప్రాపతత్ - అథ లుబ్ధకం వ్యాపాద్య సూకరోపి శరప్రహారవేదనయా పంచత్వముపాగతః ఏతస్మిన్నంతరే కశ్చిదాసన్నమృత్యుః సృగాల ఇతస్తతో నిరాహారతయా పీడితః పరిభ్రమంస్తం ప్రదేశమాజగామ యావద్వరాహపులిందౌ పంచత్వముపాగతౌ ద్వావపి పశ్యతి తావత్ప్రహృష్టో వ్యచింతయత్ - భోః సానుకూలో మే విధిః తేనైతదచింతితం భోజనముపస్థితం అథవా సాధ్విదముచ్యతే -

అకృతేప్యుద్యమే పుంసామన్యజన్మకృతం ఫలం।
శుభాశుభం సమభ్యేతి విధినా సన్నియోజితం॥౭౮॥

తథాచ। యస్మిన్దేశే చ కాలే చ వయసా యాదృశేన చ।
కృతం శుభాశుభం కర్మ తత్తథా తేన భుజ్యతే॥౭౯॥

తదహం తథా భక్షయామి యథా బహూన్యహాని మే ప్రాణయాత్రా భవిష్యతీతి తత్తావదేనం స్నాయుపాశం ధనుష్కోటిగతం భక్షయామి - ఉక్తంచ

శనైః శనైశ్చ భోక్తవ్యం స్వయం విత్తముపార్జితం।
రసాయనమివ ప్రాజ్ఞై ర్హేలయా న కదాచన॥౮౦॥

ఇత్యేవం మనసా నిశ్చిత్య చాపఘటితకోటిం ముఖమధ్యే క్షిప్త్వా స్నాయుం భక్షయితుం ప్రవృత్తః తతశ్చ త్రుటితే పాశే - తాలుప్రదేశం విదార్య చా

పక్షోటిర్మస్తకే శిఖావన్నిష్క్రాంతా-సోపి తద్వేదనయా తత్క్షణాన్మృతః అతోఽహం బ్రవీమి-

అతితృష్ణా న కర్తవ్యా తృష్ణాం నైవ పరిత్యజేత్ |
అతితృష్ణాభిభూతస్య శిఖా భవతి మస్తకే ||౭౧||

స పునరప్యాహ- బ్రాహ్మణి న శ్రుతం భవత్యా-

ఆయుః కర్మ చ విత్తం చ విద్యా నిధనమేవ చ |
పంచైతాని హి సృజ్యంతే గర్భస్థస్యైవ దేహినః ||౭౨||

అథైవం సా తేన ప్రబోధితా బ్రాహ్మణ్యువాచ- భోః కాంత యద్యేవం అస్తి మే గృహే స్తోకస్తిలరాశిః తతస్తిలాన్ లుంచయిత్వా తిలచూర్ణేన బ్రాహ్మణం భోజయిష్యామీతి- తస్యాస్తద్వచనమాకర్ణ్య బ్రాహ్మణో గ్రామాంతరం గతః - సాపి తిలాన్ గృహస్థితానుష్ణోదకేన సమ్మర్ద్య లుంచిత్వా సూర్యాతపే దత్తవతీ అత్రాంతరే తస్యా గృహకర్మవ్యగ్రాయాస్తేషాం తిలానాం మధ్యే కశ్చిత్సారమేయో మూత్రోత్సర్గం చకార-తతస్తద్దృష్ట్వా సా వ్యచింతయత్ అహో పశ్య నైపుణ్యం పరాఙ్ముఖీభూతస్య దైవస్య యదేతానపి తిలానభోజ్యాన్ కృతవాన్ తదహమేతాన్ సమాదాయ కస్యచిద్గృహం గత్వా లుంచితైరలుంచితాన్ ప్రార్థయామి- సర్వోపి జనోఽనేన విధినా దాస్యతీతి- అథ తాంస్తిలాన్ శూర్పే నిధాయ గృహాద్గృహం ప్రవిశంతీదమాహ-భో గృహ్ణాతు కశ్చిదలుంచితైస్తిలైర్లుంచితాంస్తిలాన్- అథ యస్మిన్ గృహే భిక్షార్థం ప్రవిష్టా-తత్ర గృహే నాపి తిలానాదాయ విక్రయం కర్తుం ప్రవిష్టా పూర్వోక్తమేవాహ-అథ తద్గృహగృహిణ్యా ప్రహృష్టయా లుంచితైరలుంచితాస్తిలా గృహీతాః తథా చ ప్రవృత్తే తస్యా భర్తా సమాయాతః- తేన సాభిహితా- భద్రే కిమిదమితి-సా కథయతి సమర్థా మయా తిలా లబ్ధా లుంచితా లుంచితైః-తతః స పిత ... బ్రవీతి-అస్య సంబంధిన ఇమే తిలాః తత్ర తస్య పుత్రః కామందకీ రాహ ... సో బ్రవీద్భద్రే సాతీవ నిపుణా నివహారంభశీలా చ-తతస్త్యాజ్యా ఏతే తిలాః-యతః

నాకస్మాచ్ఛాండిలీమాతా-విక్రీణాతి తిలైస్తిలాన్।

లుంచితానితరైర్యేన హేతురత్ర భవిష్యతి॥

తస్మిన్శ్చితం విధానోస్మజ్జాత్రాత్ర కుర్దనశక్తిరస్య-ఏవముక్త్వా సబృహా
త్సిఫగ్స్ఫోయోऽపిప్రాహ-అథజ్ఞాయతేతస్యాగమున గమనమార్గః - తా
మ్ర చూడకర్ణః భగవన్ జ్ఞాయతే యేనపరకోశసంచయాతి - కింత్వసంఖ్యా
యూథపరివృతః ... సర్వేజనసహాగచ్ఛతియా
తిచ-బృహాస్ఫిగాహ-... త్రకిం-స అహ-బాఢము సైకస్సర్వాలో
హమయూస్యహస్తకా-అభ్యాగతఆహ-తస్యేత్యుప్రత్యూ షేత్వయామయా
సహాబోద్ధవ్యః యేనద్వావపిచరణమిలితౌయాంభూమాతత్త్వా చానుసారి
ణౌగచ్ఛావః-మయాపితస్యాకుశాత్మనసద్య జప్రాంతసద్య శంవచనమాకర్ణ్య
చింతితం - అస్యాయానష్టోస్మీతి - యతః సాభిప్రాయాణ్యస్యవచాంసి శ్రూ
యంతే-నూనంయథాసిధానం జ్ఞాతం - తథాదుర్గమప్యస్మాకం జ్ఞాస్యతిద
ష్టఃపతదభిప్రాయ-దేవజ్ఞాయతే-ఉక్తంచ-

సకృదపిదృష్ట్వాపురుషంవిబుధాజానంతిసారతాంతస్య।

హస్తతులయాపినిపుణాఃపలపరిమాణంవిజానంతి॥౭౭॥

తథాచ॥

శ్లో॥ వాంఛైవసూచయతిపూర్వతరంభవిష్యంపుంసాంయదన్యత
నుజంశుభమాశ్రితందంవా- విజ్ఞాయతేశిశురజాతకలాపచిహ్నైఃప్రత్యుత్ప
న్నైరపసరన్సరసఃకలాపీ॥తతోహంభయత్రస్తమనాదుర్గమార్గంపరిత్య
జ్య పరివారోర్ధ్వ మార్గేణగంతుంప్రవృత్తోయావదగ్రతోగచ్ఛామి-తా
వత్సమ్ముఖోబృహత్కాయోమార్జారఃసమాయాతిసచమూషకబృందమ
వలోక్యతన్మధ్యేసహసోత్పపాత- అథతేమూషకామాంకుమార్గగామినం
గర్హయంతోహతశేషారుధిరప్లావితవసుంధరాస్తదేవదుర్గంప్రవిష్టాః-
అథవాసాధ్విదముచ్యతే-

ఛిత్త్వాపాశమపాస్యకూటరచనాంభంక్త్వాబలాద్వాగురాం

పర్యంతాగ్నిశిఖాకలాపజటిలాన్నిర్గత్యదూరంవనాత్।
వ్యాధానాంశరగోచరాదతిజవేనోత్ప్లుత్యధావన్మృగః
కూపాంతంపతితఃకరోతివిముఖే వాపుంసిదైవే పౌరుషం॥౮౬॥

తథాచ॥ కైవర్తకర్కశకరగ్రహణచ్యుతోఽపి
జాలేపునర్నిపతితఃశఫరోవరాకః।
జాలాత్పునర్విగలితోగిలితోబకేన
వామేవిధౌబతకుతోవ్యసనాన్నివృత్తిః॥౮౭॥

అన్యచ్చ॥ భగ్నాశస్యకరండపీడితతనోర్మ్లానేంద్రియస్యక్షుధా
కృత్వాఖుర్వివరంస్వయంనిపతితోనక్తంముఖేభోగినః।
తృప్తస్తత్పిశితేనసత్వరమసౌతేనైవయాతఃపథా
స్వస్థాస్తిష్ఠతదైవమేవహినృణాంవృద్ధౌక్షయేకారణం॥౮౮॥

తథాహమేకోఽన్యత్రగతః. శేషామూఢతయాతత్రైవదుర్గంప్రవిష్టాః ఏతస్మిన్నంతరేసమస్తపరివ్రాజకోరుధిరబిందుచర్చితాంభూమిమవలోక్యతేనైవదుర్గమార్గేణాగత్యోపస్థితః తతశ్చస్వహస్తికయాఖనితుమారబ్ధః. అథతేనఖనతాప్రాప్తంతన్నిధానం-యస్యోపరిసదైవాహంకృతవసతిః - యస్యోష్మణామహాదుర్గమపిగచ్ఛామి-తతోహృష్టమనాస్తామ్రచూడమిదమూచేపరివ్రాజకః - భోభగవన్ స్వపిహీదానీంనిఃశంకః - తస్యోష్మణాసమూషకోజాగరణంతేకరోతి.ఏవముక్త్వాతన్నిధానమాదాయమఠాభిముఖంప్రస్థితౌ-అహమపియావత్తత్రాగచ్ఛామి తావదరమణీయముద్వేగకారకంతత్స్థానంవీక్షితుమపినశక్నోమి.కథంమేస్యాన్మనసఃప్రశాంతిః-ఏవంచింతయతోమేమహాకష్టేనసదివసోవ్యతిక్రాంతః- అథాస్తమితేఽర్కేసోద్వేగోనిరుత్సాహస్తస్మిన్మఠేసపరివారఃప్రవిష్టఃఅథాస్మత్పరిగ్రహశబ్దమాకర్ణ్యతామ్రచూడోభూయోపిభిక్షాపాత్రంజర్జరవంశేనతాడయితుమారబ్ధః-అథాసౌబృహత్స్ఫిక్ప్రోవాచ- సఖేకిమద్యాపినిఃశంకోననిద్రాంగచ్ఛసిసఆహ- భగవన్భూయోపిసపరివారఃసమా

యాతోనూనం దుష్టమూషకః- తస్య భయాజ్జర్జరవంశేన భిక్షాపాత్రం తాడయామి- తతోఽపి హాస్యాభ్యాగతః ప్రాహ- సఖే మా భైషీః విత్తేన సహాగో స్య కుర్దనోత్సాహః- సర్వేషామపి జంతూనామేవేయం స్థితిః ఉక్తంచ॥

యదుత్సాహీ సదా మర్త్యః పరాభవతి యో జనాన్।
యదుద్ధతం వదేద్వాక్యం తత్సర్వం విత్తజం ఫలం॥౮౯॥

అథాహం తచ్ఛ్రుత్వా కోపావిష్టో భిక్షాపాత్రముద్దిశ్య విశేషాదుత్కూర్దితోఽప్రాప్త ఏవ భూమౌ నిపపాత। తద్దృష్ట్వాసౌ మే శత్రుర్విహస్య తామ్రచూడమువాచ। భో పశ్య పశ్య కుతూహలం- ఉక్తంచ-

అర్థేన బలవాన్ సర్వో హ్యర్థయుక్తః స పండితః।
పశ్యైనం మూషకం వ్యర్థం స్వజాతిసమతాం గతం॥౯౦॥

తత్స్వపిహి త్వం నిర్గతవిశంకః। యదస్యోత్పతనకారణం తదావయోర్హస్తగతం- అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

దంష్ట్రావిరహితః సర్పో మదహీనో యథా గజః।
తథార్థేన విహీనోఽత్ర పురుషో నామధారకః॥౯౧॥

తచ్ఛ్రుత్వాహం మనసా విచింతితం సత్యముక్తం మమ శత్రోర్వచనం అంగులమాత్రమప్యుత్కూర్దనశక్తిర్మమ నాస్తి- ధిగర్థేనహీనం పురుషస్య జీవితం-

ఉక్తంచ॥ అర్థేన తు విహీనస్య పురుషస్యాల్పమేధసః।
ఉచ్ఛిద్యంతే క్రియాః సర్వా గ్రీష్మే కుసరితో యథా॥౯౨॥
యథా కాకయవాః ప్రోక్తా యథారణ్యభవాస్తిలాః।
నామమాత్రా న సిద్ధ్యై హి ధనహీనాస్తథా నరాః॥౯౩॥
సంతోఽపి హి న రాజంతే దరిద్రస్యేతరే గుణాః।
ఆదిత్య ఇవ భూతానాం శ్రీర్గుణానాం ప్రకాశినీ॥౯౪॥
న తథా బాధ్యతే లోకే ప్రకృత్యా నిర్ధనో జనః।
యథా ద్రవ్యాణి సంప్రాప్య తైర్విహీనః సుఖే స్థితః॥౯౫॥

శుష్కస్య కీటఖాతస్య వహ్నినా దగ్ధస్య సర్వతః।
తరోరివ దరిద్రస్య న వరం జన్మనః ఫలం॥౯౬॥
శంకనీయా హి సర్వత్ర నిష్ప్రతాపా దరిద్రతా।
ఉపకర్తుమపి ప్రాప్తం నిస్స్వం మన్యంతి కుర్కురం॥౯౭॥
ఉన్నమ్యోన్నమ్య తత్రైవ దరిద్రాణాం మనోరథాః।
హృదయేష్వేవ లీయంతే విధవా స్త్రీ స్తనావివ॥౯౮॥
వ్యక్తేపి వాసరే నిత్యం దౌర్గత్యతమసావృతః।
అగ్రతోపి స్థితో యత్నాన్న కేనాపీహ దృశ్యతే॥౯౯॥

ఇత్యేవమహం విలప్య భగ్నోత్సాహస్తస్య నిధానం గల్లోపధానీయకృతం విలోకయన్ స్వదుర్గం ప్రభాతకాలే గతః। తతశ్చ తే మద్భృత్యా గచ్ఛంతో మిథో జల్పంతి। అహో అసమర్థోయముదరపూరణే। స్మాకం కేవలమస్య పృష్ఠలగ్నానాం బిడాలాదివిపత్తయః తత్కిమనేనారాధితేన। ఉక్తంచ యతః।

యత్సకాశాన్న లాభః స్యాత్ కేవలాస్స్యుర్విపత్తయః।
స స్వామీ దూరతస్త్యాజ్యో విశేషాచ్ఛత్రజీవిభిః॥౧౦౦॥

ఏవం తేషాం వచాంసి మార్గే శ్రుత్వా స్వదుర్గే ప్రవిష్టో యావదహం తావన్న కశ్చిన్మమ సమ్ముఖోభ్యేతి। తావన్మయా చింతితం। అహో ధిగియం దరిద్రతా అథవా సాధ్విదముచ్యతే।

మృతో దరిద్రః పురుషో మృతం మైథునమప్రజం।
మృతమశ్రోత్రియం శ్రాద్ధం మృతో యజ్ఞస్త్వదక్షిణః॥౧౦౧॥

వృక్షం క్షీణఫలం త్యజంతి విహగాః శుష్కం సరస్సారసాః
పుష్పం పర్యుషితం త్యజంతి మధుపా దగ్ధం వనాంతం మృగాః।
నిర్ద్రవ్యం పురుషం త్యజంతి గణికా భ్రష్టం నృపం సేవకాః
సర్వస్స్వార్థవశాజ్జనోభిరమతే న కస్య కో వల్లభః॥౧౦౨॥

ఏవం మే విచింతయతస్తైర్భృత్యైర్మమ శత్రూణాం సేవకాః సంవృత్తాః

తేచ మామేకాకినం సమర్థం దృష్ట్వా విడంబనాం కుర్వంతి- అథ మమైకాకినో యోగనిద్రాం గతే రభసోప్యోపి చింతితం- అద్య గాత్రావేకాకీ తస్య కుత ఉప స్వినః సమాశ్రయం గత్వా తత్ర గండుపరాయణకృతాం విత్తపేటం శనైః శనైశ్శిద్దార్య - తస్యా నిద్రావశే ముపగతస్యాస్య దుర్గేశత్వాత్తమానయామి- యేన భూయోపి మే విత్తప్రభావేనాధిపత్యం పూర్వవద్భవతి- ఉక్తంచ-

వ్యథయంతి పరం చేతో మనోరథశతైర్జనాః।
నానుష్ఠానైర్విహీనాస్తు కులజా విధవా ఇవ॥౧౦౩॥
దౌర్గత్యం దేహినాం దుఃఖమపమానకరం పరం।
యేన స్వైరపి మన్యంతే జీవంతోపి మృతా ఇవ॥౧౦౪॥
దైన్యస్య పాత్రతామేతి పరిభూతేః పరం పదం।
విపదామాశ్రయః శశ్వద్దౌర్గత్యకలుషీకృతః॥౧౦౫॥
లజ్జంతే బాంధవాస్తేన సంబంధం గోపయంతి చ।
మిత్రాణ్యమిత్రతాం యాంతి యస్య న స్యుః కపర్దకాః॥౧౦౬॥
మూర్తం లాఘవమేవైతదపాయానామిదం గృహం।
పర్యాయో మరణస్యాయం నిర్ధనత్వం శరీరిణాం॥౧౦౭॥
అజాఖరఖురోత్సర్గమార్జనీరేణువజ్జనైః।
దీపఖట్వాపచ్ఛాయేవ త్యజ్యతే నిర్ధనో జనః॥౧౦౮॥
శౌచవిశిష్టయాప్యస్తి కించిత్కార్యం క్వచిన్మృదా।
నిర్ధనేన ధవేనేహ న తు కించిత్ప్రయోజనం॥౧౦౯॥
అథ నోదాతుకామోపి సంప్రాప్తో ధనినాం గృహం,
మన్యతే యాచకోయం ధిగ్దారిద్ర్యం ఖలు దేహినాం॥౧౧౦॥

తతో విత్తాపహారం విదధతో యది మమ మృత్యుః స్యాత్ - తథాపి శోభనం-

ఉక్తంచ॥ స్వవిత్తహరణం దృష్ట్వా యో హి రక్షత్యనూన్నరః।
పితరోపి న గృహ్ణంతి తద్దత్తం సలిలాంజలిం॥౧౧౧॥

తథాచ॥ గవార్థే బ్రాహ్మణార్థేచ స్త్రీవిత్తహరణే తథా।
ప్రాణాంస్త్యజతి యో యుద్ధే తస్య లోకాః సనాతనాః॥ ౧౧౫॥

ఇత్యేవం నిశ్చిత్య రాత్రౌ తత్ర గత్వా నిద్రావశముపగతస్య పరివ్రాజకస్య పేటాయాం మయా మహచ్ఛిద్రం కృతం యావత్ - తావత్ సముప్తతాపసః ప్రబుద్ధః తతశ్చ జర్జరవంశప్రహారేణ తేనాహం శిరసి తాడితః కథంచిదాయుశ్శేషతయా న మృతః- ఉక్తంచ-

ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యో దేవోఽపి తం లంఘయితుం న శక్తః।
తస్మాన్న శోచామి న విస్మయో మే యదస్మదీయం న హి తత్పరేషాం।

కాకకూర్మౌ పృచ్ఛతః- కథమేతత్ - హిరణ్యకః కథయతి- అస్తి కస్మింశ్చిన్నగరే సాగరదత్తో నామ వణిక్ తత్సూనునా రూపకశతేన విక్రీయమాణం పుస్తకం గృహీతం- తస్మింశ్చ లిఖితమస్తి-

ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యో దేవోఽపి తం లంఘయితుం న శక్తః।
తస్మాన్న శోచామి న విస్మయో మే యదస్మదీయం న హి తత్పరేషాం।

స దృష్ట్వా సాగరదత్తేన సూనుః పృష్టః పుత్ర కియతా మూల్యేనైతత్పుస్తకం గృహీతం సోఽబ్రవీత్ - తాత రూపకశతేన తచ్ఛ్రుత్వా సాగరదత్తోఽబ్రవీత్ - ధిఙ్మూర్ఖ త్వం లిఖితైకశ్లోకపాదం పుస్తకం రూపకశతేన యద్గృహ్ణాసి - ఏతయా బుద్ధ్యా కథం ద్రవ్యోపార్జనం కరిష్యసి- తదద్య ప్రభృతి త్వయా మమ గృహే న ప్రవేష్టవ్యం- ఏవం నిర్భర్త్స్య గృహాన్నిష్కాసితః స చ తేన నిర్వేదేన విప్రకృష్టం దేశాంతరం గత్వా కిమపి నగరమాసాద్యావస్థితః- అథ కతిపయైర్దివసైస్తన్నగరనివాసినా కేనచిదసౌ పృష్టః కుతో భవానాగతః కిన్నామధేయో వేతి- అసావవదత్ - ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్య ఇతి- అథాన్యేనాపి పృష్టస్తథైవాబ్రవీత్ ఏవం యః కశ్చిత్పృచ్ఛతి తస్యైదమేవోత్తరం వితరతి ఏవం చ తస్య నగరస్య మధ్యే ప్రాప్తవ్యమర్థ ఇతి తస్య ప్రసిద్ధం నామ సంజాతం- అథ రాజకన్యా చంద్రవతీ నామాభినవరూపసంపన్నా సఖీద్వితీయైకస్మిన్ మహోత్సవదివసే నగరం నిరీక్షమాణా తిష్ఠతి - తత్రైవ చ కశ్చిద్రాజ

పుత్రో౽తీవరూపసంపన్నః మనోరమశ్చ తస్యాః కథమపి దైవవశాద్దృష్టి
గోచరే గతః-తద్దర్శనసమకాలమేవ మకరధ్వజకుసుమబాణైరభిహతయా
తయా స్వజా సఖ్యభిహితా- హే సఖి వ్యర్థం యౌవనం యాంతి తావద్యౌవనదినాని
పితాపితామహాంసకి స్సైచిత్ర్య యచ్ఛ తతద్య థామమాద్యా వేనసహసమాగ
మో భవతి-తథా త్వయా ప్రతిపత్తవ్యం ఏవంచ శ్రుత్వా హే సఖి శీఘ్రం తస్య
కాశంగత్వా బ్రవీత్ - అహో అహం చంద్రవత్యా త్వదంతికం ప్రేషితా
భణితంచ త్వాం ప్రతి తయా యన్మమత్వద్దర్శనాన్మనోభవేన పశ్చిమావ
స్థాకృతా-తద్యది శీఘ్రం మదంతికం న సమేష్యసి-తదా మే మరణమేవ - ఇతిం
శ్రుత్వా తేనాభిహితం-యద్యవశ్యం మయా తత్ర గంతవ్యం- తత్కథయ
కేనోపాయేన ప్రవేష్టవ్యం-అథ సఖ్యాభిహితం రాత్రౌ సౌధోత్సంగావలం
బితయా దృఢవరత్రయా త్వయా తత్రారోఢవ్యం సో బ్రవీత్ -యద్యేవం ని
శ్చయో భవత్యాస్తదహమేవం కరిష్యామి ఇతి నిశ్చిత్య సఖీ చంద్రవతీ సకాశం
గతా-అథాగతాయాం రజన్యాం స రాజపుత్రః స్వచేతసా వ్యచింతయత్ - అ
హో మహదకృత్యమేతత్ ॥ఉక్తంచ॥

గురోస్సుతాం మిత్రభార్యాం - స్వామిసేవకగేహినీం।

యో గచ్ఛతి పుమాంల్లోకే।తమాహుర్బ్రహ్మఘాతకం॥౧౧౫॥

అపరంచ।అయశః ప్రాప్యతే యేన।యేన చాధోగతిర్భవేత్ స్వర్గాచ్చ భ్రశ్యతే
యేన ॥ తత్కర్మ న సమాచరేత్ ।

ఇతి సమ్యగ్విచార్య స తత్సకాశం న జగామ।అథ ప్రాప్తవ్యమర్థః। పర్యటన్
ధవలగృహపార్శ్వే రాత్రౌ వాలంబితవరత్రాం దృష్ట్వా- కౌతుకావిష్ట
హృదయస్సమాలంబ్యాధిరూఢః - తయా చ రాజపుత్ర్యా స ఏవాయమితి
స్వస్థచిత్తయా స్నానభోజనపానాచ్ఛాదనాదినా సమ్మాన్య తేన సహ శయన
తలమాశ్రితయా తదంగస్పర్శనసంజాతహర్షరోమాంచితగాత్రయోక్తం
భద్ర యుష్మద్దర్శనమాత్రానురక్తయా మయాత్మా తుభ్యం మాత్మా ప్రదత్తో
యం త్వద్వ్యతిరేకేణ నాన్యో భర్తా మనస్యపి మే న భవిష్యతీతి- తత్కస్మాన్న్యయా

సహాన బ్రవీషి. అథ స అవదత్ - ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః - ఇత్యు
క్తే తయా న్యాయమితి మత్వా ధవలగృహాదుత్తార్య ముక్తః. స చ ఖండ దేవకు
లే గత్వా ప్రసుప్తః - అథ తత్ర కయాచిత్ - స్వైరిణ్యా దత్తసంకేతకో యా
వద్దండపాశకః ప్రాప్తః - తావదసౌ పూర్వసుప్తస్తేన దృష్టః - రహస్యసంరక్ష
ణార్థమభిహితశ్చ - కో భవాన్ - సోఽబ్రవీత్ - ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మ
నుష్యః. ఇతి శ్రుత్వా దండపాశకేనాభిహితం. శూన్యం దేవగృహమిదం - మమ
గృహే గత్వా మదీయశయనే స్వపిహి - తథా ప్రతిపద్య స మతివిపర్యాసాద
న్యశయనే సుప్తః అథ తస్యారక్షకస్య బృహత్కన్యకా వినయవతీ నామ రూప
యౌవనసంపన్నా కస్యాపి పురుషస్యానురక్తా తస్య సంకేతం దత్వా తత్ర శ
యనే సుప్తాసీత్ అథ సా తమాయాంతం దృష్ట్వా స ఏవాయమస్మద్వల్లభ ఇతి రా
త్రౌ ఘనతరాంధకారవ్యామోహితోత్థాయ భోజనాచ్ఛాదనాదిక్రి
యాం కారయిత్వా గాంధర్వ వివాహేనాత్మానం వివాహయిత్వా తేన స
మం శయనే స్థితా వికసితవదనకమలా తమాహ - కిమద్యాపి మయా సహ విస్ర
బ్ధం భవాన్న బ్రవీతి. సోఽబ్రవీత్ - ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్య ఇతి
తచ్ఛ్రుత్వా తయా చింతితం - యత్కార్యమసమీక్షితం క్రియతే తస్యేదృక్
ఫలపాకో భవతి - ఏవం విమృశ్య సవిషాదయా తయా నిర్భర్త్స్య నిస్సారితోఽసౌ
స చ యావద్వీథీమార్గేణ గచ్ఛతి - తావదన్యవిషయవాసీ వరకీర్తిర్నామ వ
రో మహతా వాద్యశబ్దేనాగచ్ఛతి - ప్రాప్తవ్యమర్థోఽపి తైః సహ గంతుమా
రబ్ధః - అథ యావత్ప్రత్యాసన్నే లగ్నసమయే రాజమార్గాసన్న శ్రేష్ఠిగృ
హద్వారే రచితమండపవేదికాయాం కృతకౌతుకమంగళవేషా వణిక్కన్యా
స్థితా - తావన్మదమత్తో హస్త్యారోహకం హత్వా ప్రణశ్యజ్జనకోలాహలేన
లోకమాకులయంస్తమేవోద్దేశం ప్రాప్తః - తం చ దృష్ట్వా సర్వే వరాను
యాయినో భయత్రస్తా వరేణ సహ ప్రణశ్య దిశో దశో జగ్ముః
అథాస్మిన్నవసరే భయతరలలోచనామేకాకినీం కన్యామవలోక్య మా భైషీర
హం తే పరిత్రాతేతి సుధీరతయా తాం స్థిరీకృత్య దక్షిణపాణౌ సంగృహ్య

మహాసాహసికతయా ప్రాప్తవ్యమర్థః పురుషవాక్యైర్హస్తినః సంకీర్ణప్రేరితవాన్ - తతః కథమపి దైవయోగాదపయాతే హస్తినిసను దైవాత్ ప్రాంథవో వరకీర్తిరతి ప్రాం తేలగ్నసమయే సమాగచ్ఛన్ - తావద్వధూరక్తస్తస్తే స్పృహితా త్రినత - దృష్ట్వా వరకీర్తిరనాభిహితం - భోశ్వశుర విరుద్ధమిదంత యానుష్ఠితం - యన్మహ్యం ప్రదాయ కన్యాన్యస్మై ప్రదత్తేతి - సోబ్రవీత్

భో అహమపి హస్తిభయపలాయితో భవద్భిస్సహాయా తో సజానేకిమిదంవృత్త ఇత్యభిధాయ దుహితరం ప్రష్టుమారబ్ధః - వత్సేన త్వయా సుందరం కృతం తత్కథ్యతాం కోయం వృత్తాంతః - సాబ్రవీత్ - యదహమనేన ప్రాణసంశయాద్రక్షితా । తదేనం ముక్త్వా మమ జీవంత్యా నాన్యః పాణిం గ్రహీష్యతీతి - అనేన వ్యతికరేణ రజనీ వ్యుష్టా - అథ ప్రాతః సంజాతమహాజనసమవాయే తం వార్తావ్యతికరం శ్రుత్వా రాజదుహితా తముద్దేశమాగతా - కర్ణపరంపరయాజ్ఞాత్వా దండపాశకసుతాపి తత్రైవాజగామ - అథతం మహాజనసమవాయం శ్రుత్వా రాజాపి స్వయం తత్రాయాతః - ప్రాప్తవ్యమర్థమింతి తే మనుష్య ఇతి - అథ రాజకన్యాస్మృత్వా ప్రాహ - దేవోపి తత్ర యదుపాయి తం న శక్తః తతో దండపాశకసుతాబ్రవీత్ - తస్మాన్న శోచామి - నపిస్మయో మమ ఇతి - తమఖిల లోకవృత్తాంతమాకర్ణ్య వణిక్సుతా బ్రవీత్ - యన్మదీయం న హి తదన్యస్య రేఖామితి - అథ రాజా తేషాం సర్వేషామభయప్రదానం దత్వా పృథక్ పృథక్ తం వృత్తాంతం జ్ఞాత్వావగతతత్వస్తస్మై ప్రాప్తవ్యమర్థాయ స్వదుహితరం సబహుమానం

గ్రామసహస్రేణ సమం సర్వోపకరణపరివారయా తాం దత్వా - త్వం మే పుత్రోసీతి - నగరవిదితం తం యువరాజ్యేభిషిక్తవాన్ - దండపాశకేనాపి నిజదుహితా శక్త్యా వస్త్రదానాదినా సంభావ్య ప్రాప్తవ్యమర్థాయ ప్రదత్తా - అథ ప్రాప్తవ్యమర్థేనాపి స్వీయపితృమాతరౌ సమస్తకుటుంబావృతౌ తస్మిన్నగరే సమ్మానపురస్సరం సమానీతౌ - సోపి స్వగోత్రేణ సహ విపిధభోగాన్ ప్రభుంజానః సుఖేనావస్థితః అతోహం బ్రవీమి

ప్రాప్తవ్యమర్థంలభతే మనుష్యో దేవోపితంలంఘయితుంనశక్తః
తస్మాన్నశోచామి న విస్మయో మే యదస్మదీయం న హి తత్పరేషాం

పునరపి హిరణ్యకో బ్రవీతి - తదేతత్సకలం సుఖదుఃఖమనుభూయ పరం విషాదముపగతోనేన సుహృదా త్వత్సకాశమానీతః - తదేతస్మై వైరాగ్యకారణం మంథరక ఆహా భద్ర భవతి సుహృదయం సందిగ్ధం యః క్షుత్క్షామోపి శత్రుభూతం త్వాం భక్షుస్థానస్థితమప్యేవం స్వపృష్ఠమారోప్యాత్ర నీతవాన్ - నమార్గేపి భక్షితవానుక్తంచ -

వికారం యాతి నో చిత్తం - విత్తే యస్య కదాచన -
మిత్రం స్యాత్సర్వకాలేచ - కారయేన్మిత్రముత్తమం - ౧౧౮

విద్వద్భిః సుహృదామత్ర - చిహ్నైరేతైర్విసంశయం -
పరీక్షాకారణం ప్రోక్తం హోమాగ్నేరివ భూతలే ॥౧౧౯॥
ఆపత్కాలేతు సంప్రాప్తే యన్మిత్రం మిత్రమేవతత్ ।
వృద్ధికాలేతు సంప్రాప్తే దుర్జనోపి సుహృద్భవేత్ ॥౧౨౦॥

తన్మయాద్యాస్య మిత్రే విషయే విశ్వాసః సముత్పన్నః - యతో నీతివిరుద్ధేయం మైత్రీ విహితా వాయసేన సహ సలిలస్థలచరాణాం - అథవా సాధ్విదముచ్యతే -

న మిత్రం కస్యచిత్కోపి హితాంతం నచ వైరకృత్ ।
దృశ్యతే మిత్రవిధ్వస్తాత్ కార్యాద్వైరీ పరీక్షితః ॥౧౨౧॥

తత్స్వాగతం భవతు తే - స్వగృహవదాస్యతామత్ర సరఉపాంతే - యచ్చ విత్తనాశో విదేశవాసశ్చ తే సంజాతః - తదత్ర విషయే సంతాపో న కార్యః - ఉక్తంచ

అభ్రచ్ఛాయా ఖలప్రీతిః సిద్ధమన్నంచ యోషితః
కించిత్కాలోపభోగ్యాని యౌవనాని ధనానిచ ॥౧౨౨॥

అతఏవ వివేకినో జితాత్మానో ధనస్పృహాం నకుర్వంతి - ఉక్తంచ -

సుసంచితైర్జీవనవత్సురక్షితైర్నిజేపి దేహే న వియోజితైః క్వచిత్

ఘు:సోవసానం వ్రజతోపినిష్ఠురైరిష్టైర్నైః పంచపదీనముచ్యతే।

అన్యచ్చ। యథామిషం జలే మత్స్యైర్భక్ష్యతే శ్వాపదైర్భువి

ఆకాశే పక్షిభిశ్చైవ తథా సర్వత్ర విత్తవాన్ ॥౧౨౪॥

తథాచ। నిర్దోషమపి విత్తాఢ్యం దోషైర్యోజయతే నృపః

నిర్ధనః ప్రాప్తదోషోపి సర్వత్ర నిరుపద్రవః॥౧౨౫॥

అర్థానామార్జనే దుఃఖమర్జితానాం చ రక్షణే।

ఆయే దుఃఖం వ్యయే దుఃఖం ధిగర్థాః కష్టసంశ్రయాః॥౧౨౬॥

అర్థార్థీ యాని కష్టాని మూఢోయం సహతే జనః।

శతాంశేనాపి మోక్షార్థీ యాతి చేన్మోక్షమాప్నుయాత్ ॥౧౨౭॥

అపరం విదేశవాసిత్వం మమ వైరాగ్యం న కార్యం-ఉక్తంచ-

కో ధీరస్య మనస్వినః స్వవిషయః కో వా విదేశస్తథా

యం దేశం శ్రయతే తమేవ కురుతే బాహుప్రతాపార్జితం।

యద్దంష్ట్రానఖలాంగులప్రహరణైః సింహో వనం గాహతే

తస్మిన్నేవ హతద్విపేంద్రరుధిరైస్తృష్ణాం ఛినత్త్యాత్మనః ॥౧౨౮॥

అర్థహీనోపి పరదేశగతోపి యః ప్రజ్ఞావాన్భవతి స కథంచిన్నైవావసీదతి-ఉక్తంచ-

విద్వత్త్వం చ నృపత్వం చ నైవ తుల్యం కదాచన।

స్వదేశే పూజ్యతే రాజా విద్వాన్సర్వత్ర పూజ్యతే॥౧౨౯॥

తత్ప్రజ్ఞాభిర్హీనా న ప్రాకృతపురుషతుల్యాః-అథవా-

ఉత్సాహసంపన్నమదీర్ఘసూత్రం క్రియావిధిజ్ఞం వ్యసనేష్వసక్తం

శూరం కృతజ్ఞం దృఢసౌహృదం చ లక్ష్మీః స్వయం యాతి నివాసహేతోః

అపరం ప్రాప్తోప్యర్థః కర్మవశాత్ప్రాప్తవ్యో వినశ్యతి-తదేతావంతం దినం వా నీత్వా నీయం తదా సీత - ముహూర్తమపి స్వీయం భోక్తుం న లభ్యతే-స్వయమాగతమపి విధినాపహ్రియతే-ఉక్తంచ యతః-

అర్థస్యోపార్జనం కృత్వా నైవ భోగం సమశ్నుతే।

అరణ్యం మహదాసాద్య మూఢః సోమిలకో యథా ॥౧౩౧॥

కథం - హిరణ్యక ఆహ - కథమేతత్ - మంథరకః కథయతి - అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే సోమిలకో నామ కౌలికః ప్రతివసతి స్మ. స చానేకవిధపటరచనారంజితాని పార్థివోచితాని సదైవ వస్త్రాణ్యుత్పాదయతి - పరం భోజనాచ్ఛాదనాదభ్యధికం స్వల్పమప్యర్థమాత్రం న సంపద్యతే - యే చాన్యే తత్ర సామాన్యతరకౌలికాః స్థూలవస్త్రసంపాదనపటవస్తేషాం మహర్ధిసంపన్నాః - అథ తానాలోక్య సోమిలకః స్వభార్యామాహ ప్రియే పశ్యైతాన్ స్థూలపటకారకాన్ ధనకనకసమృద్ధాన్ - తదధారణకం మమైతత్ స్థానం - అన్యత్రోపార్జనాయ గచ్ఛామి - సా ప్రాహ - భోః ప్రియతమ మిథ్యా ప్రజల్పితమేతత్ - యదన్యత్ర గతానాం ధనం భవతి - స్వస్థానే న భవతి - ఉక్తం చ యతః -

ఉత్పతంతి యదాకాశే నిపతంతి మహీతలే।
పక్షిణాం తదపి ప్రాప్త్యా నాదత్తముపతిష్ఠతి ॥౧౪౨॥

తథా చ। నహి భవతి యన్న భావ్యం భవతి చ భావ్యం వినాపి యత్నేన।
కరతలగతమపి నశ్యతి యస్య తు భవితవ్యతా నాస్తి ॥౧౩౩॥

యథా ధేనుసహస్రేషు వత్సో విందతి మాతరం।
తథా పురాకృతం కర్మ కర్తారమనువిందతి ॥౧౩౪॥

అన్యచ్చ। శేతే సహ శయానేన గచ్ఛంతమనుగచ్ఛతి।
నరాణాం ప్రాక్కృతం కర్మ తిష్ఠత్యగ్రే మహాత్మనః ॥౧౩౫॥

పునశ్చ। యథా ఛాయాతపౌ నిత్యం సుసంబద్ధౌ పరస్పరం।
ఏవం కర్మ చ కర్తా చ సంశ్లిష్టావితరేతరం ॥౧౩౬॥

తస్మాదత్రైవ వ్యవసాయపరో భవ - కౌలిక ఆహ - ప్రియే న సమ్యగభిహితం భవత్యా వ్యవసాయం వినా కర్మ న ఫలతి - ఉక్తం చ -

యథైకేన న హస్తేన తాలికా సంప్రపద్యతే।
తథోద్యమపరిత్యక్తం న ఫలం కర్మణః స్మృతం ॥౧౩౭॥

తథా చ। పశ్య కర్మవశాత్ప్రాప్తం భోజ్యకాలేఽపి భోజనం।

నాస్త్యస్యమంవినావక్త్రే ప్రవిశేన్నకథంచన॥౧౩౮॥

భూయశ్చ। ఉద్యమేనహిసిధ్యంతికార్యాణినమనోరథైః।

నహిసింహస్యసుప్తస్య ప్రవిశంతిముఖేమృగాః॥౧౩౯॥

పునశ్చ। స్వశక్త్యాకుర్వతఃకర్మనచేత్సిద్ధింప్రయచ్ఛతి।

నోపాలభ్యఃపుమాంస్తత్రదైవాంతరితపౌరుషః॥౧౪౦॥

తస్మాదవశ్యందేశాంతరంగంతవ్యమితినిశ్చిత్య వర్ధమానపురంగతః-

తత్రచవర్షత్రయం స్థిత్వా సువర్ణ శతత్రయో పార్జనం కృత్వా భూయోపిస్వగృహం ప్రతి ప్రస్థితః - అథార్ధమార్గే మహాటవ్యాంగచ్ఛతోస్య భగవాన్రవిరస్తముపాగతః-తతస్సోవ్యాఘ్రభయాత్ స్థూలతరవటవృక్షస్కంధమారుహ్యయావత్ ప్రసుప్తః - తావన్నిశీథేస్వప్నేద్వౌపురుషౌరౌద్రాకారౌపరస్పరం ప్రజల్పంతావశృణోత్ - తత్రైకఃప్రాహ- భోకర్తః త్వంకింనజానాసియదస్యసోమిలకస్యభోజనాచ్ఛాదనాభ్యధికాసమృద్ధిర్నాస్తి-అతోభవతాకదాచిదపినాదేయా-తత్కింత్వయాస్యసువర్ణశతత్రయంప్రదత్తం-సఆహ- భోకర్మన్మయావశ్యంవ్యవసాయినాంవ్యవసాయానురూపంఫలందేయం-తస్యచపరిణతిస్త్వదాయత్తా-ఇత్యాకర్ణ్యమేవాపహారేణతచ్ఛ్రుత్వా యావదసౌ కౌలికః ప్రబుద్ధఃసువర్ణగ్రంథిమవలోకయతితావద్రిక్తాంపశ్యతి-తతఃసాఖేదంచింతయామాస-అహోకిమేతత్కష్టేనోపార్జితమపివిత్తంహేలయాక్వాపిగతంతద్వ్యర్థశ్రమేణాకించనఃకథంస్వపత్న్యామిత్రాణాంచముఖందర్శయిష్యామి- ఇతినిశ్చిత్యతదేవపత్తనంగతః-తత్రచవర్షమాత్రేణాపిసువర్ణశతపంచకముపార్జ్యభూయోపిస్వస్థానంప్రతిప్రస్థితః-

యావదర్ధపథిప్రాప్తస్తావద్భూయోప్యటవీమధ్యగతస్యభగవాన్భానురస్తంజగామ- అథసువర్ణనాశభయాత్సుశ్రాంతోపినవిశ్రామ్యతి - కేవలంత్వరితగృహాభిముఖఃసత్వరంవ్రజతి- ఏతస్మిన్నంతరేద్వౌపురుషౌ

రౌద్రాదృశౌవేవవృక్షప్రదేశేసమాగచ్ఛంతౌపరస్పరంజల్పంతౌచాశృణో త్. తత్రైకః ప్రాహ. భోః కర్మన్ కింత్వయాఽస్యసోమిలకస్య సువర్ణశతపంచకం ప్రదత్తం. తత్కింన వేత్సియదస్యభోజనాచ్ఛాదనాభ్యధికా కాకిణిత ప్రాప్తిర్నాస్తి. సోఽబ్రవీత్. భోః కర్మన్ మయాఽవశ్యం దేయంవ్యవసాయినాంస్వకాంతస్యపరిణామస్త్వదాయత్తః తత్కిం మాముపాలంభయసి. తచ్ఛ్రుత్వాయావదసౌసోమిలకో గ్రంథిమన్వేష్యతి. తావత్సువర్ణంనాస్తి. తతఃపరం దుఃఖమాపన్నో హాహతోఽస్మీతిసోమిలకః పరం వైరాగ్యంగతోఽప్య చింత చింతయత్. అహో కిం మమ ధనరహితస్య జీవితేనతదత్ర వటవృక్షే ఆత్మానముద్బధ్య ప్రాణత్యాగంకరోమి. ఏవంనిశ్చిత్య దర్భమయీం రజ్జుం విధాయ. స్వకంఠే పాశంనియోజ్య. శాఖామాసాద్య. తస్యాంసమాయోజ్య యావదాత్మకంఠం నిబధ్యాత్మానం క్షిపతి. తావదేకః పుమానాకాశస్థ ఇదమాహ. భో భోః సోమిలక మైవం సాహసం కార్షీః అహంతవవిత్తాపహారకో నతే భోజనాచ్ఛాదనాభ్యధికాం వరాటికామపిసహామి. తద్గచ్ఛస్వగృహం ప్రతి. అన్యచ్చభవదీయసాహసేనాహంతుష్టః. తత్ప్రార్థ్యతామభీష్టోవరః కశ్చిదితి. సోమిలక ఆహ. యద్యేవంతద్దేహి మే ప్రభూతం ధనం. స ఆహ. భోః కింకరిష్యసి ధనేనోపభోగరహితేనయతో భోజనాచ్ఛాదనాభ్యధికో నాస్తితేభోగః ఉక్తంచ.

కింతయా క్రియతే లక్ష్మ్యా యా వధూరివ కేవలా।
యా న వేశ్యేవ సామాన్యా పథికైరుపభుజ్యతే॥౧౩౩॥

సోమిలక ఆహ. భోః యద్యపి తస్యధనస్య భోగో నాస్తి తథాపి తద్భవతు. ఉక్తంచ యతః.

కృపణోఽప్యకులీనోఽపి సజ్జనైర్వర్జితస్సదా।
సేవ్యతే స నరో లోకైర్యస్య స్యాద్విత్తసంచయః.

తథాచ. శిథిలౌ చ సుబద్ధౌ చ. పతతః పతతో న వా.
నిరీక్షితౌ మయా భద్రే. వర్షాణి దశ పంచ చ. ౧౩౪.

పురుష ఆహ. కథమేతత్. సోఽబ్రవీత్. కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే తీక్ష్ణవృష

తీక్ష్ణవిషాణో నామ మహావృషభః ప్రతివసతి స్మ- స చ మదాతిరేకాత్ పరిత్యక్తనిజయూథః శృంగాభ్యాం నదీతటాని విదారయన్ స్వేచ్ఛయా మరకతసదృశాని శష్పాగ్రాణి భక్షయన్ అరణ్యచరో బభూవ. అథ తత్రైవ వనే ప్రలోభకో నామ సృగాలః ప్రతివసతి స్మ- స కదాచిత్ స్వభార్యయా సహ నదీపులినే సుఖోపవిష్టస్తిష్ఠతి- అత్రాంతరే స తీక్ష్ణవిషాణో జలపానార్థం తదేవ పులినమవతీర్ణః - తతశ్చ తస్య లంబమానౌ వృషణౌ అవలోక్య సృగాల్యా సృగాలోఽభిహితః- స్వామిన్ పశ్యాస్య వృషభస్య మాంసపిండౌ లంబమానౌ యథా స్థితౌ తదేతౌ క్షణేన ప్రహరేణ వా పతిష్యతః- ఏవం జ్ఞాత్వా భవాన్ పృష్ఠయాయీ భవతు- సృగాల ఆహ- ప్రియే న జ్ఞాయతే కదాచిదనయోః పతనం భవిష్యతి వా న వా - తత్ కిం వృథా శ్రమాయ మాం నియోజయసి- అత్రస్థో జలార్థమాయాతాన్ మూషకాన్ త్వయా సమేతో భక్షయిష్యామి- మార్గోఽయం యతస్తేషాం- అథ యది త్వాం ముక్త్వా అస్య వృషభస్య పృష్ఠే గమిష్యామి తదాగత్య కోఽప్యన్యః ఏతత్ స్థానం సమాశ్రయిష్యతి తన్నైతద్యుజ్యతే కర్తుం- ఉక్తం చ.

యో ధ్రువాణి పరిత్యజ్య అధ్రువాణి నిషేవతే।
ధ్రువాణి తస్య నశ్యంతి అధ్రువం నష్టమేవ చ॥ ౧౪౪॥

సృగాల్యాహ- భోః కాపురుషస్త్వం యత్కించిదవాప్య తేనాపి సంతోషం కరోషి. ఉక్తం చ-

సుపూరా స్యాత్ కునదికా సుపూరో మూషకాంజలిః।
సుసంతుష్టః కాపురుషః స్వల్పకేనాపి తుష్యతి॥ ౧౪౫॥

తస్మాత్ పురుషేణ సదైవోత్సాహవతా భావ్యం- ఉక్తం చ-

యత్రోత్సాహసమారంభో యత్రాలస్యవిహీనతా।
నయవిక్రమసంయోగాత్ తత్ర శ్రీరచలా ధ్రువం॥ ౧౪౬॥
న దైవమితి సంచింత్య త్యజేదుద్యోగమాత్మనః।
అనుద్యోగేన కస్తైలం తిలేభ్యోఽపి హి జాయతే॥ ౧౪౭॥

అన్యచ్చ। లోకేనాపియదిస్యాత్సంతోషపాత్రమానవోమందః.

తస్యగుణానాముచితందత్త్వా రేఖాపిమావ్రజాయస్థాత్॥౧౪౭॥

యచ్చత్వంవదసపతౌఽతిస్పృతోవానవేతి-తదప్యయుక్తం-ఉక్తంచ-

క్షుత్తృషాశ్చాయినోవంద్యాస్తుంగోమానఃప్రశస్యతే।

చాతకఃకోవరాకోయంయస్యేంద్రోవారివాహకః॥౧౪౮॥

అపరంతావదహంమూషకమాంసస్యాతీవనిర్విణ్ణాస్మి పతౌచమాంసపిండ ప్రలంబన్నపతనౌదృశ్యేతే-తత్సర్వథానాన్యథాకర్తవ్యమితి అథాసౌ సృగాలస్తన్మూషకప్రాప్తిస్థానంపరిత్యజ్యతీక్ష్ణవృషణస్యపృష్ఠమన్వగచ్ఛతి -అథవాసాధ్విదముచ్యతే-

తావత్స్యాత్సర్వకృత్యేషు పురుషోత్రస్వయంప్రభుః।

స్త్రీవాక్యాంకుశవిక్షుణ్ణోయావన్నోధ్రియతేబలాత్॥౧౫౦

తథాచ। అకృత్యంమన్యతేకృత్యమగమ్యంమన్యతేసుగం।

అభక్ష్యంమన్యతేభక్ష్యం స్త్రీవాక్యప్రేరితోనరః॥౧౫౧॥

ఏవంసతస్యపృష్ఠతస్సభార్యఃపరిభ్రమన్ చిరకాలమనయత - నచతయోఃపతనమభూత్ - తతశ్చనిర్వేదాత్ పంచదశేవర్షేసృగాలఃస్వభార్యామాహ.

శిథిలౌచసుబద్ధౌచపతతఃపతతోనవా।

నిరీక్షితౌమయాభద్రేవర్షాణిదశపంచచ॥౧౫౨॥

తత్పశ్చాదపినతయోఃపతనంభవిష్యతి- తమేవమూషకమార్గమనుసరావఃఅతోహంబ్రవీమి-

శిథిలౌచసుబద్ధౌచపతతఃపతతోనవా।

నిరీక్షితౌమయాభద్రేవర్షాణిదశపంచచ॥౧౫౩॥

తదేవంధనవర్జితస్సర్వోపిస్పృహణీయోభవతిఅతోదేహిమేప్రభూతంధనం-పురుషఆహ- యద్యేవంతద్గచ్ఛత్వంభూయోపివర్ధమానపురంతత్రద్వౌవణిక్పుత్రౌవసతః-ఏకోధనగుప్తః-అన్యఉపభుక్తధనః-తతస్త్వయో

స్వరూపంబుద్ధ్వా-ఏకః స్వపరః ప్రాహ-ధనార్థీయః యది తే గుప్తధనేన ప్రయోజ
నముపభుక్తేన-తతస్త్వామపి గుప్తధనం కరోమి-అథవా దత్తభోగ్యం ధనమిచ్ఛసి తే
ప్రయోజనం తదుపభుక్తధనం కరోమి ఇత్యేవముక్త్వా దర్శనం జగామ-సోమి
లకోఽపి విస్మితమనా భూయోఽపి వర్ధమానపురం గతః-అథ సన్ధ్యాసమయే

రిశ్రాన్తః కథమపి తత్పురం ప్రాప్తో ధనగుప్తగృహం పృచ్ఛన్ కృచ్ఛ్రేణ ల...
స్తమితే సూర్యే ప్రవిష్టః అథాసౌ భార్యా పుత్ర సహితేన ధన...
త్సయమానో హఠాదేవ గృహాజిరం ప్రాప్య ఉపవిష్టః తతశ్చ భోజన...
యాం తస్యాపి భుక్తివర్జితమపి భోజనం ప్రదత్తం - తతః స భుక్త్వా...
యావత్సుప్తో నిశీథే పశ్యతి తావత్తావపి ... పరస్పరం మన్త్రయతః - తత
త్రైకః ప్రాహ-భో కర్తః కిం త్వయాస్య ధనగుప్తస్యాధికో వ్యయో ...
తః-యత్సోమిలకస్యాప్యనేన భోజనం దత్తం-తదయుక్తం త్వయానుష్ఠితం స
ఆహ-భో కర్మన్ న మమాత్ర దోషః మయా హి లాభప్రాప్తిర్దాతవ్యా

వ్యవసాయినః తత్పరిణతిః పునస్త్వదాయత్తా - అథాసౌ ...
ద్ధనగుప్తోపి సూచికాదోషేణ ... రోగాభిభూతః ...
ద్వితీయేహ్ని తద్దోషేణ కృతోపవాసః సంజాతః సోమిలకోఽపి ప్రభాతే తద్గృ
హాన్నిష్క్రమ్య సుభుక్తధనగృహం గతః - తేనాపి చాభ్యుత్థానాదిభిః సత్కృ
తో విహితభోజనాచ్ఛాదనసమ్మానః తస్యైవ గృహే భవ్యశయ్యాయా

రూఢః సుష్వాప-తతశ్చ నిశీథే యావత్పశ్యతి-తావత్తావేవ ద్వౌ పురుషౌ
మన్త్రయతే-తత్రైకోఽబ్రవీత్-భోః కర్తః అనేన సుభుక్తధనేన సో
మిలకస్యోపకారం కుర్వతా ప్రభూతో వ్యయః కృతః - తత్కథయ ...
...వ్యతి-యతః సర్వమేతదనేన వ్యవహారకగృహాత్ సమానీతమ్ ...
హ-భో కర్మన్ మమ కృత్యమేతత్ - పరిణతిస్త్వదాయత్తా అథ ప్రభాతే కో
పి రాజపురుషో రాజప్రసాదజం బహువిత్తమాదాయ సమాగత్య తత్సుభుక్త
ధనాయ సర్వం సమర్పయామాస - తద్దృష్ట్వా సోమిలకః చిన్తయామాస - అ
హో సంచయవిరహితోఽపి వరమేష సుభుక్తధనో న పునరసౌ కదర్యో ధన

సుప్తః । ఉక్తంచ యతః -

అగ్నిహోత్రఫలా వేదాః శీలవృత్తఫలం శ్రుతం ।
రతిపుత్రఫలా దారా దత్తభుక్తఫలం ధనం ॥ ౧౫౪ ॥

తద్భగవాన్ విధాతా మాం ద్రవ్యభుక్తం న కరోతు న కార్యం మే ధనగుప్తయా తత్ర ఛిత్త్వా తం తాదృశం కృత్వా కర్మకర్తా రౌజగమటుందశనీయాం అతోఽహం బవీమి ।

అర్థస్యోపార్జనం కృత్వా నైవ భోగం సమశ్నుతే ।
అరణ్యం మహదాసాద్య మూఢః సోమిలకో యథా ॥ ౧౫౫ ॥

తద్భద్ర హిరణ్యక ఏవం జ్ఞాత్వా ధనవిషయే త్వయా సంతాపో న కార్యః యతో విద్యమానమపి భోజ్యం ధనమవిద్యమానమేవ మంతవ్యం ఉక్తంచ ।

గృహమధ్యనిఖాతేన ధనేన ధనినో యది ।
భవామః కిం న తేనైవ ధనేన ధనినో వయం ॥ ౧౫౬ ॥

తథాచ । ఉపార్జితానామర్థానాం త్యాగ ఏవ హి రక్షణం ।
తడాగోదరసంస్థానాం పరీవాహ ఇవాంభసాం ॥ ౧౫౭ ॥

అన్యచ్చ । దాతవ్యం భోక్తవ్యం ధనవిషయే సంచయో న కర్తవ్యః ।
పశ్యేహ మధుకరీణాం సంచితమర్థం హరంత్యన్యే ॥ ౧౫౮ ॥

తథాచ । దానం భోగో నాశస్తిస్రో గతయో భవంతి విత్తస్య ।
యో న దదాతి న భుంక్తే తస్య తృతీయా గతిర్భవతి ॥ ౧౫౯ ॥

ఏవం జ్ఞాత్వా వివేకినా న సుఖార్థం విత్తోపార్జనం కర్తవ్యం యతో దుఃఖాయ తత్ - ఉక్తంచ ।

ధనాదికేష్వవిద్యంతేఽత్ర మూర్ఖాః సుఖాశయాః ॥
తప్తా గ్రీష్మేణ సేవంతే శైత్యార్థం తే హుతాశనం ॥ ౧౬౦ ॥

తస్మాత్సదైవ సత్పురుషేణ సంతోషః కార్యః ఉక్తంచ ।

సర్పాః పిబంతి పవనం న చ దుర్బలాస్తే ।
శుష్కైస్తృణైర్వనగజా బలినో భవంతి ।

కం గైః ఫ లైస్తు కిం వరాగమయా తి కాలం ।
సంతోష పవపు రుషస్య పరం నిధానం ॥ ౧౯౧ ॥
సంతోషామృతతృప్తానాం యత్సుఖం శాంతచేతసాం ।
కుతస్తద్ధనలుబ్ధానా మితశ్చేతశ్చ ధావతాం ॥ ౧౯౨ ॥
పీయూషమివ సంతోషం పిబతాం నిర్వృతిః పరా ।
దుఃఖం నిరంతరం పుంసా మసంతోషవతాం పునః ॥ ౧౯౩ ॥
నిరుద్ధచేతసో ఘ్రాణి నిరుద్ధాన్యఖిలాన్యపి ।
ఆచ్ఛాదితేంశుమాలి మేఘైరాచ్ఛన్నాస్స్యుర్గభస్తయః ॥ ౧౯౪ ॥
వాంఛావిచ్ఛేదనం ప్రాహుః స్వాస్థ్యం శాంతా మహర్షయః ।
వాంఛా నివర్తతే నార్థైః పిపాసేవాగ్నిసేచనైః ॥ ౧౯౫ ॥
అనింద్యమపి నిందంతి స్తువంత్యస్తుత్యముచ్చకైః ।
స్వాపతేయకృతే మర్త్యాః కిం కిం నామ న కుర్వతే ॥ ౧౯౬ ॥
ధర్మార్థం యస్య విత్తేహా తస్యాపి న శుభావహా ।
ప్రక్షాలనాద్ధి పంకస్య దూరాదస్పర్శనం వరం ॥ ౧౯౭ ॥
దానేన తుల్యో నిధిరస్తి నాన్యో లోభాన్న చాన్యోఽస్తి రిపుః పృథివ్యాం
విభూషణం శీలసమం న చాన్యత్సంతోషతుల్యం ధనమస్తి నాన్యత్ ॥ ౧౯౮ ॥
దారిద్ర్యస్య పరామూర్తి ర్యాజ్ఞాన ద్రవిణాల్పతా ॥
జరద్గవ ధనః శార్వస్తథాపి పరమేశ్వరః ॥ ౧౯౯ ॥
తత్కిముద్విగ్నమాత్మానం మన్యసే ।
సకృత్కందుకపాతేన పతత్యార్యః పతన్నపి ।
తథా పతతి మూర్ఖస్తు మృత్పిండపతనం యథా ॥ ౧౭౦ ॥
ఏవం జ్ఞాత్వా భద్ర త్వయా సంతోషః కార్య ఇతి మంథరక వచనమాకర్ణ్య
వాయస ఆహ భద్ర మంథరక ! యదేవం వదతి తత్సర్వం చిత్తే కర్తవ్యం అథవా
సాధ్విదముచ్యతే ।
సులభాః పురుషా రాజన్ సతతం ప్రియవాదినః ।

అప్రియస్య చ హి పథ్యస్య వక్తా శ్రోతా చ దుర్లభః ॥౧౭౧॥
అప్రియాణ్యపి పథ్యాని యే వదంతి నృణామిహ ।
త ఏవ సుహృదః ప్రోక్తా అన్యే స్యుర్నామధారకాః ॥౧౭౨॥

ఏవం ప్రజల్పతాం తేషాం చిత్రాంగో నామ హరిణో లుబ్ధకత్రాసితస్తస్మిన్ సరసి ప్రవిష్టః। అథ తమాయాంతం ససంభ్రమమవలోక్య లఘుపతనకో వృక్షమారూఢః। హిరణ్యకో నికటవర్తి శరస్తంబం మంథరకః సలిలాశయమాశ్రితః। అథ లఘుపతనకో మృగం సమ్యక్పరిజ్ఞాయ మంథరకమువాచ ఏహ్యేహి సఖే మంథరక మృగోఽయం తృషార్తోఽత్ర సమాగతః సరసి ప్రవిష్టః। తస్య శబ్దోఽయం న మానుషసంభవః। తచ్ఛ్రుత్వా మంథరకో దేశకాలోచితమిదమాహ భో లఘుపతనక యథాఽయం మృగో దృశ్యతే ప్రభూతముద్వహన్నుచ్ఛ్వాసముద్భ్రాంతదృష్ట్యా పృష్ఠతోఽవలోకయతి తన్న తృషార్త ఏషః। నూనం లుబ్ధకత్రాసితః। తజ్జ్ఞాయతామస్య పృష్ఠే లుబ్ధకా ఆగచ్ఛంతి న వేతి। ఉక్తం చ ॥

భయత్రస్తో నరః శ్వాసం ప్రభూతం కురుతే ముహుః ।
దిశోఽవలోకయత్యేవ న స్వాస్థ్యం వ్రజతి క్వచిత్ ॥౧౭౩॥

తచ్ఛ్రుత్వా చిత్రాంగః ప్రాహ భో మంథరక జ్ఞాతం త్వయా సమ్యగ్యన్మే త్రాసకారణమ్। అహం లుబ్ధకశరప్రహారాదుద్ధరితః కృచ్ఛ్రేణాత్ర సమాయాతః। మమ యూథం పునస్తైర్లుబ్ధకైర్వ్యాపాదితం భవిష్యతీతి। తచ్ఛరణాగతస్య మమ కించిదగమ్యం స్థానముపదిశ లుబ్ధకానామ్। తదాకర్ణ్య మంథర ఆహ భో చిత్రాంగ శ్రూయతాం నీతిశాస్త్రమ్। ఉక్తం చ ॥

ద్వావుపాయావిహ ప్రోక్తౌ విముక్తౌ శత్రుదర్శనే ।
హస్తయోశ్చాలనాదేకో ద్వితీయః పాదవేగజః ॥౧౭౪॥

తద్గమ్యతాం శీఘ్రం ఘనం వనం యావదద్యాపి నాగచ్ఛంతి తే దురాత్మానో లుబ్ధకాః। అత్రాంతరే లఘుపతనకః సత్వరమభ్యుపేత్య ప్రోవాచ భో మంథరక గతాస్తే లుబ్ధకాః స్వగృహోన్ముఖాః ప్రచురమృగమాంసపిండధారిణః। తచ్చిత్రాంగ విస్రబ్ధో జలాద్బహిర్భవ। తతస్తే చత్వారోఽపి మిత్రభా

వమాశ్రిత్య తస్మిన్ సరసి మధ్యాహ్నవేలాయాం వృక్షచ్ఛాయాధస్తాత్ సు
భాషితకథాగోష్ఠీమనుభవంతః సుఖేన కాలం నయంతి స్మ. అథవా యుక్తమే
తదుచ్యతే -

సుభాషితరసాస్వాదజాతరోమాంచకంచుకాః -
వినాపి కామినీసఙ్గం సుధియః సుఖమాప్నుయుః ॥ ౧౭౫ ॥

సుభాషితమయైర్ద్రవ్యైః సంగ్రహం న కరోతి యః -
స తు ప్రస్తావయజ్ఞేషు కిం ప్రదాస్యతి దక్షిణాం ॥ ౧౭౬ ॥

తథా చ - సకృదుక్తం న గృహ్ణాతి స్వయం వా న కరోతి యః -
యస్య సంపుటికా నాస్తి కుతస్తస్య సుభాషితం ॥ ౧౭౭ ॥

అథ కదాచిత్ తస్మిన్ గోష్ఠీసమయే చిత్రాంగో నాయాతః. అథ తే త్రయో
వ్యాకులీభూతాః పరస్పరం జల్పితుమారబ్ధాః. అహో కిమద్య సుహృన్న
సమాయాతః. కిం సింహాదిభిః క్వాపి వ్యాపాదితః. అథవా వ్యాధైర్లుబ్ధకైః. అథ
వా దావానలే ప్రపతితః. గర్తవిషమే వా నవతృణలౌల్యాదితి. అథవా సాధ్వి
దముచ్యతే -

స్వగృహోద్యానగతేఽపి స్నిగ్ధైః పాపం విశంక్యతే స్నేహాత్
కిముదృష్టబహ్వపాయప్రతిభయకాంతారమధ్యస్థే ॥ ౧౭౮ ॥

అథ మంథరకో వాయసమాహ - భోః లఘుపతనక అహం హిరణ్యకశ్చ తావ
ద్ద్వావప్యశక్తౌ తస్యాన్వేషణం కర్తుం మందగతిత్వాత్. తద్గత్వారణ్యం శో
ధయ యది కుత్రచిత్తం జీవంతం పశ్యసి. తదాకర్ణ్య లఘుపతనకో నాతిదూ
రం యావత్సరసోఽగచ్ఛతి. తావత్పల్వలతీరే చిత్రాంగః కూటపాశనియంత్రిత
స్తిష్ఠతి. తం దృష్ట్వా శోకవ్యాకులితమనాస్తమవోచత్ భద్ర కిమిదం చిత్రాం
గోఽపి వాయసమవలోక్య విశేషేణ దుఃఖితమనా బభూవ. అథవా యుక్తమేత
త్. ఉక్తంచ యతః -

అపి మందత్వమాపన్నో నష్టో వాఽభీష్టదర్శనాత్ ।
ప్రాయేణ ప్రాణినాం భూయో దుఃఖవేగోఽధికో భవేత్ ॥ ౪౯ ॥

తతశ్చ బాష్పావసానే లఘుపతనక ఆహ- భో మిత్ర సంజాతోఽయం తావన్మమ మృత్యుః - తదపి యుక్తం సంపన్నం యద్భవతా సహ మేళనమభూత్ -ఉక్తంచ-

ప్రాణాత్యయే సముత్పన్నే యస్య స్యాన్మిత్రదర్శనం ।
తద్ద్వాభ్యాం సుఖదం పశ్చాజ్జీవతోఽపి మృతస్య చ॥౧౭౦॥

తత్క్షంతవ్యం త్వయా యన్మయా ప్రణయకుపితేన సుభాషితగోష్ఠీష్వభిహితం - తథా చ హిరణ్యక మంథరకౌ మమ వాక్యాద్వాచ్యౌ - ఉక్తంచ.

అజ్ఞానాత్ జ్ఞానతో వాపి దురుక్తం యదుదాహృతం।
తత్క్షంతవ్యం యువాభ్యాం మే కృత్వా ప్రీతిపరం మనః॥

తచ్ఛ్రుత్వా లఘుపతనక ఆహ- భద్ర న భేతవ్యమస్మద్విధైర్మిత్రైర్విద్యమానైః। తదహం హిరణ్యకం గృహీత్వా ద్రుతతరమాగచ్ఛామి- అపరం యే సత్పురుషా భవంతి తే వ్యసనే న వ్యాకులత్వముపయాంతి-ఏవముక్త్వా లఘుపతనకశ్చిత్రాంగమాశ్వాస్య యత్ర హిరణ్యక మంథరకౌ తిష్ఠతస్తత్ర గత్వా సర్వం చిత్రాంగపాశపతనం కథితవాన్ - హిరణ్యకం చ చిత్రాంగపాశమోక్షణం కృతనిశ్చయం పృష్ఠమారోప్య పునశ్చిత్రాంగాంతికమాగతః సోఽపి మూషకమవలోక్య కించిజ్జీవితాశయా సంశ్లిష్టః సన్నిదమాహ- భో మిత్ర సాధ్విదముచ్యతే-

ఆపన్నాశాయ విబుధైః కర్తవ్యాః సుహృదోఽమలాః।
న తరత్యాపదం కశ్చిద్యోఽత్ర మిత్రవివర్జితః॥౧౭౧॥

హిరణ్యక ఆహ- భద్ర త్వం తావన్నీతిశాస్త్రజ్ఞో దక్షమతిః- తత్కథమత్ర కూటపాశే పతితః- చిత్రాంగ ఆహ- భో న కాలోఽయం వివాదస్య-తద్యావత్స పాపాత్మా లుబ్ధకో నాగచ్ఛతి-తావద్ద్రుతతరం కర్తయేమం మత్పాదపాశం-తదాకర్ణ్యేషద్విహస్య హిరణ్యక ఆహ - భద్ర కిం మయ్యపి సమాయాతే లుబ్ధకాద్బిభేషి-తతః శాస్త్రం ప్రతి మహతీ విరక్తిః సంజాతా- యద్భవద్విధా అపి నీతిశాస్త్రవిద ఏతామవస్థాం ప్రాప్నువంతి తేన త్వాం పృచ్ఛామి - స ఆ

హ-భద్ర కన్యాకౌ బుద్ధిరపి హన్యతే-ఉక్తంచయతః-

విధాత్రా రచితా రేఖాలలాటే౽క్షరమాలికా।

నతాం మార్జయితుం శక్తాః స్వబుద్ధ్యాప్యతిపండితాః॥౧౮౩॥

ఏవం తయోః ప్రవదతోః సుహృద్వ్యసనసంతప్తహృదయో మంథరక స్తం ప్రదేశం శనైః శనైర్గాజగామ-అథతమాయాంతమవలోక్య లఘుపతనక ఆహ-అహో న శోభనమాపతితం - హిరణ్యక ఆహ- కిం స లుబ్ధకః సమాయాతి- వాయస ఆహ-ఆస్తాంతావల్లుబ్ధకవార్తా - ఏష మంథరకః - సమాయాతి- తదనీతిరనుష్ఠితా౽నేన - వయమపి నూనమనేన వ్యాపాదనీయా భవిష్యామో౽స్య కారణాత్ - యతో౽యది స పాపాత్మా లుబ్ధకః సమాగమిష్యతి-తదహం తావద్వృక్షమారోక్ష్యామి-త్వం పునః బిలం ప్రవిశ్యాత్మానం రక్షిష్యసి- చిత్రాంగో౽పి వేగేన వనాంతరం యాస్యతి- ఏష పునర్జలచరః స్థలే కిం కరిష్యతి- ఇతి వ్యాకులో౽స్మి-అత్రాంతరే సంప్రాప్తో మంథరకః -హిరణ్యకః ప్రాహ- భద్ర న యుక్తమనుష్ఠితం భవతా యదత్రాయాతస్త్వం - తద్భూయో౽పి ద్రుతతరం గమ్యతాం యావదసౌ లుబ్ధకో న సమాయాతి - మంథరక ఆహ-భద్ర కిం కరోమి-న శక్నోమి తత్రస్థో మిత్రవ్యసనాగ్నిదాహం సోఢుం-తేనాహమత్రాగతః-అథవా సాధ్విదముచ్యతే-

దయితజనవిప్రయోగో విత్తవియోగశ్చ కేనసహ్యాస్స్యుః।

యదిసన్మహౌషధకల్పో వయస్యజనసంగమోన స్యాత్ ॥౧౮౪॥

అపిచ। వరం ప్రాణపరిత్యాగో న వియోగో భవాదృశైః।

ప్రాణాజన్మాంతరే భూయో న భవంతి భవద్విధాః॥౧౮౫॥

ఏవంతస్య ప్రవదతః శరాసన్నపాణిర్లుబ్ధకో౽ప్యుపాగతః। తందృష్ట్వా మూషకేణ తత్క్షణాత్తస్య స్నాయుమయః పాశః - ఖండితః-అత్రాంతరే చిత్రాంగః సత్వరం ప్రధావితుమారబ్ధః - లఘుపతనకో౽పి వృక్షం సమారూఢః హిరణ్యకః సమీపవర్తి బిలం ప్రవిష్టః-అథాసౌ లుబ్ధకో౽పి మృగగమనాద్విషణ్ణమనా వ్యర్థశ్రమస్తం మంథరకం మందం మందం స్థలమధ్యే గచ్ఛంతం దృష్ట్వా వ్యచింతయత్-అద్య కురంగో మే ధాత్రా హృతః తతః తథాప్యయం కూ

పుణ్యార్థః సంపాదితః. తదద్యాస్యామి స్వేనకుటుంబస్యాహారనిర్వృత్తిర్భవిష్యతి. ఉక్తంచయతః.

ఉత్పతన్తోంతరిక్షం వై గచ్ఛంతో పి మహీతలం।
ధావతః పృథివీం సర్వాం నాదత్తముపతిష్ఠతి॥౧౫౬॥

ఏవం విచింత్యతం దరిద్రః పరిచ్ఛాద్యధనుషిసమాలంబ్య స్కంధే కృత్వా గృహం ప్రతిప్రస్థితః. అత్రాంతరేతం నీయమానమవలోక్య హిరణ్యకో దుఃఖాకులః పర్యదేవయత్. కష్టం భోః కష్టం.

ఏకస్య కష్టస్య న యావదంతం గచ్ఛామ్యహం పారమివార్ణవస్య।
తావద్ద్వితీయం సముపస్థితం మే ఛిద్రేష్వనర్థా బహులీభవంతి॥౧౫౭॥
యావదస్ఖలితం తావత్ సుఖం యాతి సమే పథి।
స్ఖలితే చ సముత్పన్నే విషమం చ పదే పదే॥౧౫౮॥
తథా। యన్నమ్రం సరలం చాపి యచ్చాపత్సు న సీదతి।
ధనుర్మిత్రం కలత్రం చ దుర్లభం శుద్ధవంశజం॥౧౫౯॥
న మాతరి న దారేషు న సోదర్యే న చాత్మజే।
విస్రంభస్తాదృశః పుంసాం యాదృఙ్మిత్రే నిరంతరే॥౧౬౦॥

యది తావత్కృతాంతేనాత్ర ధననాశో మే కృతః మమమార్గశ్రాంతస్య విశ్రామస్థానం మిత్రం కస్మాదపహృతః. అపరమపి మిత్రం భవిష్యతి నతు మంథరకసమం నస్యాత్. ఉక్తంచయతః.

అసంపత్తౌ పరో లాభో గుహ్యస్య కథనం తథా।
విపద్విమోక్షణం చైవ మిత్రస్యాయః ఫలం త్రయం॥౧౬౧॥
తదస్య పశ్చాన్నాన్యః సుహృన్మే తత్కిం మమోపర్యనవరతం వ్యసనైః శరైర్వర్షతి విధాతా. కథమాదౌ తావద్విత్తవినాశః. తతః పరివారభ్రంశః. తతో దేశత్యాగః. తతో మిత్రవియోగ ఇతి. అథవా స్వరూపమేవైతత్ సర్వేషామపి జంతూనాం జీవితధర్మస్య. ఉక్తంచయతః.

కాయస్సన్నిహితాపాయః సంపదః క్షణభంగురాః।
సమాగమాః సాపగమాః సర్వేషామేవ దేహినాం॥౧౬౨॥

థాచ। క్షతే ప్రహారా నిపతంత్యభీక్ష్ణం ధనక్షయే దీప్యతి జాతరాగ్నిః।
ఆపత్సు వైరాణి సముల్లసంతి ఛిద్రేష్వనర్థా బహులీభవంతి॥౧౭౩॥

అహో సాధూక్తం కేనాపి-

ప్రాప్తే భయే పరిత్రాణం ప్రీతివిస్రంభభాజనం।
కేన రత్నమిదం సృష్టం మిత్రమిత్యక్షరద్వయం॥౧౭౪॥

ఏతస్మిన్నంతరే ఆక్రందనపరౌ చిత్రాంగలఘుపతనకౌ తత్రైవ సమాగతౌ అథ హిరణ్యక ఆహ భో కిం వృథా ప్రలపితేన తద్యావదేష మంథరకో దృష్టిగోచరాన్నీయతే తావదస్య మోక్షస్యోపాయశ్చింత్యతామితి ఉక్తం చ యతః।

వ్యసనం ప్రాప్య యో మోహాత్ కేవలం పరిదేవయేత్।
వ్యసనం వర్ధయత్యేవ తస్యాంతం నాధిగచ్ఛతి॥౧౭౫॥
కేవలం వ్యసనస్యోక్తం భేషజం నయపండితైః।
తస్యోచ్ఛేదసమారంభో విషాదపరివర్జనం॥౧౭౬॥

అన్యచ్చ॥

అతీతలాభస్య సురక్షణార్థం భవిష్యలాభస్య చ సంగమార్థం।
ఆపత్ప్రపన్నస్య చ మోక్షణార్థం యన్మంత్ర్యతే సౌ పరమో హి మంత్రః॥౧౭౭॥

తచ్ఛ్రుత్వా వాయస ఆహ భో యద్యేవం తత్క్రియతామిదం వచః। ఏష చిత్రాంగోऽస్య మార్గే గత్వా కించిత్ పల్వలమాసాద్య తస్య తీరే నిశ్చేతనో భూత్వా పతతు అహమప్యస్య శిరసి సమారుహ్య మందైశ్చంచుప్రహారైః శిరశ్చోల్లిఖిష్యామి యేనాసౌ లుబ్ధకోऽముం మృతం మత్వా మమ చంచుప్రహారణప్రత్యయేన మంథరకం భూమౌ క్షిప్త్వా మృగార్థం పరిధావిష్యతి అత్రాంతరే త్వయా దర్భమయాని పాశాని ఖండనీయాని యేనాసౌ మంథరకో ద్రుతతరం పల్వలం ప్రవిశతి చిత్రాంగ ఆహ భో భద్రోయం త్వయా దృష్టో మంత్రః నూనం మంథరకోऽయం ముక్తో మంతవ్య ఇతి। ఉక్తం చ

సిద్ధం వా యది వాసిద్ధం చిత్తోత్సాహో నివేదయేత్॥

ప్రత్యక్షం సర్వజంతూనాం తత్ప్రజ్ఞా వేత్తి నేతరః ॥ ౧౯౮ ॥

తదేవం క్రియతామితి తథానుష్ఠితే స లుబ్ధకస్తు దైవమార్గాసన్నపల్వలతీ
రసంచిత్రాంగం వాయసనాథసుపశ్యత్ తం దృష్ట్వా హృష్టమనా వ్యచింత
యత్ నూనం పాశబంధనవేదనయాయం వరాకో యమృగః పావశే జీవితః పా
శే చిత్రాంగం బయిత్వా కథమస్యైతద్వనాంతరం గావత స్త్రీషస్తావన్నతః తద
న్వాయం మేకచ్ఛపః సుయంత్రితవాన్ తదేనమాదిత్రాద్దృష్టామిః ఇత్యేవధా
ర్యకచ్ఛపం భూమౌ విత్రస్య మృగముపాద్రవత్ పలాయిష్యన్నతిహిరణ్యకే
న వజ్రోపమదంష్ట్రా ప్రహారేణ తద్గ్రంథనం ఖండశః కృతం మందకోపత్యా
ణమధ్యాస్నిశ్చిత్రాంగమస్యాపమృషి పర్తి నంతల్పలం ప్రస్తావిత్రా గోపల ప్రాంప్త
స్యాపితస్య ఖలదత్రాయ వాయసనహాపలాయితం పతన్న తదేక భూమౌ
విషాదపరో లుబ్ధకో నివృత్తో యావత్ వృత్త తత్ర వక్రాచ్ఛపోపి గతః తతశ్చేత
త్రోపవిశ్యైవం శ్లోకమపఠత్ ।

ప్రాప్తో బంధనమప్యయం గురుమృగసా వత్సానహో మే హృతః
ప్రాప్తః కమఠః స చాపి నియతం నష్టస్తవాదేశతః ॥ ౧౯౯ ॥
క్షుత్క్షామోత్ర వనే భ్రమామి శిశుకైః సక్తస్వకాంతం భార్యయా ।
యచ్చాన్యన్న కృతం కృతాంతకుపితేనాపి సహావయం ॥ ౨౦౦ ॥

ఏవం బహువిధం విలప్య స్వగృహం గతః అథ తస్మిన్నాదూరతరం గతే
సర్వేపి తే కాకకూర్మమృగమూషకాః పరమానందభాజః పరస్పరమాలింగ్య పు
నర్జాతమివాత్మానం మన్యమానాస్త దేవ సరః సంప్రాప్య మహాసుఖేన సు
భాషితకథాగోష్ఠీవినోదేన కాలం నయంతి స్మ ఏవం జ్ఞాత్వా వివేకినా మిత్రసం
గ్రహః కార్యః న చ మిత్రేణ సహ వ్యాజేన వర్తితవ్యమితి ఉక్తం చ యతః

యో మిత్రాణి కరోత్యత్ర న కౌటిల్యేన వర్తతే ।
తైః సమం న పరాభూతిం సంప్రాప్నోతి కథంచన ॥ ౨౦౧ ॥

ఇతి శ్రీవిష్ణుశర్మవిరచితే పంచతంత్రే మిత్రసంప్రాప్తి నామ ద్వితీయం
తంత్రం సమాప్తం.

